

f

*Vienotība un atšķirība:
Jobana Gotfrīda Herdera filozofija*

SASTĀDĪTĀJS UN ZINĀTNISKAIS REDAKTORS R. BIČEVSKIS

AIJA TAIMIŅA

Voldemārs Dītrihs brīvkungs fon Budbergs 217

BEATA PAŠKEVICA

Latviešu tautasdziesmu teksti, to
pierakstītāji un sūtītāji J. G. Herderam
“Tautasdziesmu” izdevuma vajadzībām 273

IV

UZRUNA – UZTVERE – VALODA

MĀRA GRĪNFELDE

Neizsakāmā pieredzes izpratne un pakāpes Žana Lika Mariona
fenomenoloģijā ar atsauci uz Herdera valodas filozofiju 337

RAIVIS BIČEVSKIS

Tur, kur pietrūkst vārds.
Esamība un valoda starp Herdera “Apcerējumu
par valodas izcelšanos” (1772) un Heidegera
semināru “Par valodas būtību” (1939) 359

V

HERDERS RETROSPEKTĪVĀ
UN PROSPEKTĪVĀ

AIGARS DĀBOLIŅŠ

Taulers un Lutera: pretmetus domājot.
Par vācu mistikas ietekmi uz reformācijas centrālo
mācību par attaisnošanu Herdera domu kontekstā 381

SVETLANA KOVAĻČUKA

Viko pret Herderu jeb Viko un tikai Viko:
Roberta Vipera uzskati par Latvijas un Krievijas vēsturi 403

Aija Taimiņa

VOLDEMĀRS DĪTRIHS BRĪVKUNGS FON BUDBERGS

Mākslas un mūzas es godāju kā vislielākos svētos¹

Par stabilu Rīgas kultūrvēstures aprakstu tradīciju un reizē *bon ton* ir kļuvis Johana Georga Hāmaņa (1730–1788) un Johana Gotfrīda Herdera (1744–1803) vārdu pieminējums, kas tādējādi visai pašapzinīgi norāda uz Rīgas un tās intelektuālo aprindu organisko saikni ar divu pasaules slavu ieguvušo augstākās raudzes domātāju dzīvesgājumiem. Tā ar publicistisku vieglumu *Hāmaņa un Herdera laikus²* var viegli identificēt ar Rīgas zelta laikmetu. Pamatoti lepojoties ar vēlāk izcilo vācu filosofu un literātu Herdera un Hāmaņa klātbūtni, mazliet sāņus, itin kā ēnā paliek jautājums par to, kā tad abi filozofi, kas bija arī sirdsdraugi, ir novērtējuši savus Rīgas gadus,

¹ Budberga izteikums, ko citējis viņa draugs Liborijs Bergmans, sk.: Bergmann L. Denkmal des Freyherrn von Budberg. In: *Für Geist und Herz, eine Monatsschrift für die nordischen Gegenden*, hrsg. August v. Kotzebue. Reval: Komm. in Glehnschen Buch- und Kunsthandlung, 1787, Bd. 3, S. 215–239 [turpmāk – Bergmann 1787], šeit S. 222: *Die Künste und die Musen, pflegte er zu sagen, verehrt ich als die größten Heiligen.*

² Sk., piem., aprakstu sēriju žurnālā *Baltische Monatsschrift*, tostarp: Berens J. Chr. *Silhouetten eines rigaschen Patriziergeschlechts. III. Aus der Hamann- und Herder Periode 4. Johann Christoph Berens, Rath und Oberwetherr, geb. 7. October 1792, gest. 19. November 1792. Baltische Monatsschrift*, hrsg. von Robert Weiss. Bd. 35. Reval, Riga, Leipzig, 1888.

vai arī viņu dzīves ritā šis varēja būt zelta laikmets, laimīgas stundas un dienas, ko vēlāk var atcerēties ar gandarījumu. Iedziļinoties arvien iespējams atrast mazāk zināmas, bet nozīmīgas Herdera–Hāmaņa loka personas, kas nepelnīti aizmirstas, tā atsaucot atpakaļ, atdzīvinot notikumus, meklējot savstarpējo saikņu tīklojumu un tā likumsakarības. Tāda iespēja rodas, izvērtējot Voldemāra Dītriha brīvkunga fon Budberga-Benninghauzena (*Budberg, genannt Bönninghausen, 1740–1784*)³ dzīvesgājumu, kam bijusi saistība gan ar Hāmani, gan Herderu. Par nožēlu, laikabiedriem tik pievilcīgā un godātā, varbūt pat idealizētā Budberga personība tagad tikai retumis pieminēta Herdera un Hāmaņa pētnieku aprindās. Budberga pirmais un vēl nepārspētais biogrāfs ir viņa tuvākais draugs – Rīgas virsmācītājs, literāts, bibliofils, brīvmūrnieks Liborijs fon Bergmanis (*Bergmann, 1754–1823*),⁴ kas pusotru gadu dzīvoja Budberga namā kā viņa dēla mājskolotājs. Tomēr Bergmaņa piemiņas raksts ir kļuvis par bibliogrāfisku raritāti,⁵ tāpēc

³ Voldemārs Dītrihs brīvkungs fon Budbergs-Benninghauzens (Budberg-Bönninghausen, 8.10.1740. Tallina–3.7.1784 Valka); par viņu sk.: Bergmann 1787; Buchholtz A. W. *Materialien zur Personenkunde der Ostseeprovinzen Russlands*. Bd. 1–53 (turpmāk – Buchholtz. Materialien). Rokr. LUABR. Rīga, ap 1875, šeit Bd. 3, Eintrag 116; Budberg – Gemauert- Poniemon A. *Beiträge zu einer Geschichte des Geschlechtes der Freiberrn v. Bönninghausen genannt Budberg*. Rīga, 1897, S. 52–55; Fischer J. B. *Beiträge und Berichtigungen zu Herrn F. K. Gadebusch livländischer Bibliothek*. In: *Die Nordische Miscellaneen. Viertes Stück von August Wilhelm Hupel*. Rīga: verlegt Johann Friedrich Hartknoch, 1782, S. 31–33; *Deutsch-Baltisches biographisches Lexikon 1710–1960*. Köln, Wien: Böhlau Verlag, 1970, S. 123 (turpmāk – DBBL); Neumann W. *Lexikon baltischer Künstler*. Rīga: Verlag von Jonck & Poliewsky, 1908, S. 23 (turpmāk – Neumann); Recke J. Fr.v., Napiersky K. E. *Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexicon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland*. Bd. 1. Mitau, 1827, S. 294–296; Sonntag K. G. *Woldemar Dietrich Freiherr von Budberg genannt Benningshausen*. In: Livona. *Ein historisch-poetisches Taschenbuch für die deutsch-russischen Ostseeprovinzen*. Hrsg. v. G. T. Tielemann. Rīga, Dorpat: Meinshausen, 1812, S. 155–166; Portr. (turpmāk – Sonntag 1812); Voss J. J. *Woldemar Dietrich Freyherr von Budberg*. [Biographie, nach Bergmann 1787]. Rokr. Rīga, pēc 1787. LNMM Z-2955/90v (turpmāk – Voss), šis biogrāfijas variants atrodams arī Buhholca norakstā, sk.: Buchholtz. Materialien 3, Eintrag 116.

⁴ DBBL 57, Recke-Napiersky I, 295–296.

⁵ Pateicība Kasparam Renneram (*Renner*), kurš palīdzēja piekļūt tekstam, kas Latvijā nav atrodams.

V. D. fon Budbergs. Pašportrets. 1776. Papīrs, sēpija, zīmulis, guaša.
D: 12,7 cm. LUAB, Brotze Monumente III, 132

gandrīz nav zināms. Vēl skumjāk, ka laikabiedru skatījumā vīstalantīgākais Vidzemes mākslinieks Budbergs – mākslinieks pēc savas būtības – izrādījies Latvijas mākslas vēstures apiets. Turpmākās skices veltītas tam, lai šos robus aizpildītu.

Bija 1766. gada vasara, un pie Juglas ezera, Strazdumuižā/*Trastenhof*, 24gadīgais Herders kādā grāmatā ierakstīja poētisku veltījumu tikai

pāris gadus vecākajam muižas īpašniekam – Voldemāram Dītriham fon Budbergam:

Draugs, baudi skaisto jaunības laiku	Geniess, o Freund, die Zeit der schönen Jugend
un atļauj filozofijas mūzai,	Und lass die Muse der Philosophie
un atļauj gaumei un asprātībai un jaunības izjūtai	Und lass Geschmack und Witz und das Gefühl der Jugend
un reliģijai	Und die Religion
par tavām sirdsdraudzenēm būt,	Freundinnen Deines Herzens bleiben und den Lohn
un gudrības, zinātnes un tikuma alga,	Des Weissheit, Wissenschaft und Tugend,
skaistās jaunības dvēseļu saskaņa	Die Harmonie der Seelen schöner Jugend,
par tavas dzīves nektāru tad taps.	Zum Nektar deines Lebens Dir gewähren.
Nu ko gan vēl, draugs, varētu tu vēlēties.	Denn, Freund, was kannst Du dann begehren
Tad šādu prieku skurbumā tu piedomā	Dann denk im Taumel solcher Freuden
par savu skaisto jaunības dienu draugu, kurš,	Auch an den Freund in Deiner schönsten Jugend,
ar tevi kopā būdams, domāja, jokoja, lasīja	Der, wenn er mit Dir dachte, scherzte, las,
un mūzu skavās aizmirsās,	Im Arm der Musen gern die Welt vergass
Tam tavu laiku, tavus jaunības priekus	Und nach Dir Deine Zeit und Deine Jugendfreuden
un pat Tavu mūzu nedaudz tā kā apskaust gribētos. ⁶	Und Deine Muse selbst – fast mag beneiden.

Draugam, vienaudzim, ar kuru Herders bija *kopā domājis, jokojies, lasījis*,⁷ tolaik bija 26 gadi. Un jau 1766. gadā Herders bija devis atslēgvārdus

⁶ Raksta autores tulkojums. Pirmo reizi Herdera dzejolis publicēts 1812. gadā Budbergam veltītajā aprakstā, sk.: Sonntag, 1812, 163.

⁷ Sonntag, 1812, 163.

visam Budberga dzīves gājumam, kas noslēdzās agri, 40 gadu vecumā. Tie ir: mūzas, gudrība, prieks un tikums.

Ap barona Budberga personu ritinās un saaužas dažādu krāsu un faktūru pavedieni. Šie likteņu, dzīvesstāstu, ideju pavedieni veido krāšņu, krāsām un tēliem bagātu, jēgpilnu laika metu – īstu gobelēnu, kas pieder apgaismības gadsimtam.

SĀKUMS: DZIMTA. MĀJSKOLOTĀJI

Vēriģi ieklausoties Herdera vārdos, nojaušams, ka visnotaļ sirsnīgo veltījumu caurauž tāda kā rezignācija; un patiesi, vai gan laikabiedriem būtu bijis jāpaskaidro, kādēļ jaunajam Domskolas palīgskolotājam, kas tikai pirms diviem gadiem te bija ieradies no Kēnigsbergas, *nedaudz tā kā apskaut gribētos* savu vienaudzi Budbergu. Viņa statusu un privilēģijas noteica pats piedzimšanas fakts, proti, viņa piederība Vidzemes bruņniecībai un no tā izrietošais: stāvoklis sabiedrībā, radniecības saišu veidotie sakari, izglītība, labklājība;⁸ barona Budberga dzīves rits ir aristokrātijas kultūrtelpas fenomens. Savukārt pirmā determinante bija garants viņa pašrealizācijai un patiesās – gara identitātes piepildījumam jaunradē. Jaunā Budberga situācija 26 gadu vecumā bija patiesi apskaužama: viņam piederēja mantots īpašums jaukā un ērtā vietā, viņš pirms pāris gadiem bija veiksmīgi apprecējies, turklāt jaunā sieva bija ne tikai skaista un mīloša – viņas tēvs bija viens no visietekmīgākajiem Vidzemes augstākās sabiedrības pārstāvjiem. Budbergs pirms tam aptuveni 7 gadus bija pavadījis Eiropā: viņš bija izglītojies divās universitātēs un pēc tam kopā ar mentoru varēja atļauties aptuveni četrus gadus ceļot pa Šveici, Itāliju, Franciju, Nīderlandi, Angliju – *Grand Tour* bija lieliska iespēja iepazīt sociālās vērtības un izcilus kultūras sasniegumus. Pēc atgriešanās Rīgā daudzsološais jauneklis baudīja vispārēju respektu, ko apliecina fakts, ka drīzumā sekoja brauciens uz Sanktpēterburgu – Budbergs kā viens no Vidzemes bruņniecības pārstāvjiem piedalījās Krievijas imperatores

⁸ Hanovs D. Eiropas aristokrātijas kultūra 17.–19. gadsimtā. 2. izd. Rīga: Zinātne, 2015, 66.–69. lpp.

Katrīnas II kronēšanā (1762.29.VI.).⁹ Turklāt jaunais aristokrāts bija īpaši apdāvināts dažādās mākslās un *ļoti iecienīts sava cēlā rakstura dēļ*.¹⁰

DZIMTA

Baronu V. D. fon Budbergu-Benninghauzenu radniecība saistīja gan ar Vidzemes bruņniecību, gan Rīgas patriciātu. Brīvkungu (baronu) fon Budbergu-Benninghauzenu dzimta ir piederīga Vidzemes bruņniecības senākajām dzimtām, tās pārstāvji jau 13. gadsimtā bija ieradušies Livonijā no Vestfāles. Voldemārs Dītrihs dzimis Tallinā 1740. gada 8. oktobrī, Rīgas apriņķa kārtības tiesneša, Turaidas, Tirzas (Vidzeme) un Harku un Huksi (*Harku/Harck, Huuksi /Hukas*, Igaunija) muižu īpašnieka Oto Frīdriha brīvkunga fon Budberga-Benninghauzēna (1700–1755)¹¹ otrajā laulībā (1737) ar Barbaru Helēnu fon Brevernu, dzim. fon Cimmermani (*Barbara Helena v. Zimmermann verw. von Brevern*, 1716–1781),¹² kura no sava tēva – Rīgas rātskunga Dītriha fon Cimmermana bija mantojusi (1740) *Ķieģeļu/Kegel*n muižu pie Valmieras. Barbaras Helēnas fon Budbergas ģimeni radniecība saistīja ar ietekmīgo fon Kampenhauzenu dzimtu: viņas jaunākā māsa Katrīna Elizabete (1719–1755) bija īstenā slepenpadomnieka Johana Kristofa fon Kampenhauzēna (*Campenhausen*, 1716–1782) pirmā sieva. Pēc O. F. Budberga nāves par viņa atraitnes un mazgadīgo bērnu aizbildni kļuva tēvocis – Johans Kristofs fon Kampenhauzens. Šo personu

⁹ Bergmann 1787, 222.

¹⁰ No J. Kr. Broces apraksta par Dorotejas liksmi pie Strazdumuižas, sk.: Broce J. Kr. Zīmējumi un apraksti. 2. sēj.: Rīgas priekšpilsētas un tuvākā apkārtnē. Red. T. Zeids. Rīga: Zinātne, 1996, 47 (129.–130. lpp.) (turpmāk – Broce. Zīmējumi); oriģināls: LU Akadēmiskā bibliotēka, Brotze J. Chr. *Sammlung verschiedener liefländischer Monumente ...* Rokr. Bd. 1–10 (turpmāk – Brotze. Monumente) Bd.V, 24.

¹¹ Buchholtz. Materialien 3, Eintrag 110. V. D. Budberga tēva pirmajā laulībā bija piedzimuši 6 bērni. Trīs gadus pēc pirmās sievas nāves (1734) O. F. Budbergs salaulājas ar jaunu atraitni no fon Cimmermanu dzimtas. Otrajā laulībā piedzimuši 4 bērni – Anna Helēna (1738), Voldemārs Dītrihs (1740), Doroteja Elizabete, Marta Juliāna.

¹² Buchholtz. Materialien 53, Eintrag 21.

kā savu labvēli bieži ar respektu pieminēja gan Hāmanis,¹³ gan Herders; Hāmanis Vidzemes ģenerālgubernatora pārvaldei piesaistītā slepenpadomnieka, faktiskā Vidzemes guberņas pārvaldes aparāta vadītāja¹⁴ ietekmi uz notikumiem Rīgā un Vidzemē aprakstīja šādi: Rīgas pilsētas patriciāts viņu *uzskatīja par sev visbīstamāko vīru, no kura ietekmes baidās visās viņa rīcības izpausmēs, kuras vienmēr uztver ka nodomu iejaukties, pat kaitēt.*¹⁵ Herders gan vēstulēs, gan ceļojuma žurnālā vairākkārtīgi pieminējis savas sarunas un tikšanās ar Kampenhauzenu, kurš Herderu atbalstījis un vēlējis redzēt Rīgas ķeizariskā liceja rektora vietā kā izglītības sistēmas reformatoru. Septiņpadsmit muižu īpašnieka Kampenhauzēna stāvokli sabiedrībā spoži raksturoja viņa abu meitu kāzu apraksts – īsts panegiriks Rīgas laikrakstā *Rigasche Anzeigen*.¹⁶ Dubultkāzas tika rīkotas 1764. gada 25. novembrī, pēc laulībām Sv. Jēkaba baznīcā sekoja svinības, kas notika vicegubernatora Meijendorfa namā, kur klāt bija visa ģeneralitāte un muižniecība. Uz turieni abus jaunos pārus veda sešiem zirgiem iejūgtā karietē, ko no abām pusēm pavadīja 24 lāpneši un 4 maršali. Kāzu nama zālē bija klāts galds 60 personām, zāle bija iluminēta; bet nama priekšā uz ielas bija novietotas trīs izgaismotas dekorācijas, izgaismoti un pušķoti ar zaļumiem

¹³ Par Kampenhauzēna un Hāmaņa attiecībām sk.: Graubner H. *Zwischen Adel und Patriziat. Beobachtungen des jungen Hamann in Livland und Kurland (1752–1759)*. In: *Baltische Literaturen in der Goethezeit*. Hrsg. von Heinrich Bosse, Otto-Heinrich Elias, Thomas Taterka. Würzburg: Königshausen & Neumann, 2011, S. 83–100, hier S. 91–92; Graubner H. *Patriotische Panegyrik in Riga. Zur politische Bedeutung der Schulaetus der Rigaer Domschulrectors Johann Gotthelf Lindner (1755–1764)*. In: *Diskrete Gebote: Geschichten der Macht um 1800: Festschrift für Heinrich Bosse*. Hrsg. von Johannes Friedrich Lehmann, Roland Borgards. Würzburg: Königshausen & Neumann, 2002, S. 209–236, hier S. 213–214.

¹⁴ Pēc Vidzemes ģenerālgubernatora Pētera de Lasi (*Lacy*, 1678–1751) nāves amats bija vakants 9 gadus, līdz 1762.1.III. Katrīna II tajā iecēla Džordžu Braunu (*Browne*, 1698–1792).

¹⁵ Citēts pēc: Graubner 2002, S. 213, atsaucoties uz *Hamann Briefe* I, S. 48. Par J. Kr. fon Kampenhauzēnu un arī attiecībām ar Hāmani sk. arī uz dzimtas dokumentu pamata rakstītajā romānā Fēgezaks Zigfrīds fon. *Senči un pēcteči. Piezīmes no senās Livonijas vēstulū lādes 1689–1887*. Tulk. Pētris Bolšaitis. Rīga, 2011, 109.–126. lpp. (Turpmāk – Fēgezaks 2011.)

¹⁶ Vermischte Nachrichten. X. In: *Rigische Anzeigen*, Nr. 48, (29.II.1764.), S. 377–380.

bija arī Kampenhauzena un abu līgavaiņu nami. Kāzu svinības ilga līdz rītam, bet pēc trim dienām visi augstie viesi tika aicināti uz sievastēva Kampenhauzena namu, kurš rīkoja pusdienas 64 personām un vakarā balli 150 personām; tika atkal iedegtas iluminācijas, godājamā sabiedrība līdz rītam sevi priecēja pie galda, dejās, sarunās. Voldemārs Dītrihs fon Budbergs bija salaulājies ar sava aizbildņa meitu un savu māšīcu Sofiju Elizabeti Terēziju fon Kampenhauzenu (1748–1805), viņu laulībā piedzima 9 bērni.¹⁷ Pēc *kāzām laimīgais un visu lolotais pāris dzīvoja Rīgā*,¹⁸ bet drīzumā apmetās Strazdumuižā/Trastenhof, ko Budbergs bija mantojis no sava tēva,¹⁹ un pavadīja tur 17 gadus. Bergmanis, Budbergu mājas dzīves aculiecinieks, apliecināja, ka *nekad nav redzējis laimīgāku pāri; līdzīgākas dvēseles, kas būtu tik pilnīgi radītas viena otrai; ... abi bija tik laimīgi, mīlot viens otru, ka viņiem nekad neradās doma par augstāku laimi*.²⁰ Divas dienas pēc vīra nāves (1784.3.VII.) rakstīto atraitnes vēstuli pārpludināja zaudējuma sāpes: *Līdz visaugstākajai raižu un bēdu robežai nogrūsta, es vairs nezīnu, vai es dzīvoju. Mans draugs mani ir pametis, visa pasaule man ir tuksnesis*.²¹

Katarīna Doroteja, otra Kampenhauzena meita, todien salaulājās ar Rīgas tiesas asesoru, Ērgļu muižas īpašnieku, Frīdrihu Reinholdu fon Bergu (*Berg*, 1736–1809).²² Bergu un Budbergu ģimenes dubultā saradojās arī nākamajā paaudzē: Budberga meita Katarīna Elizabete (1772–?) 1794. gadā salaulājās ar savu brālēnu no mātes puses – Fr. R. fon Berga dēlu Frīdrihu

¹⁷ Buchholtz. Materialien 3, Eintrag 116, 120/IV. Abu bērni bija: 1. Barbara Elisabeth (1766.I.–1766.VI.); 2. Sophia Helena (1768–?) X 1786 G. J. Buddenbrock; 3. Eleonora Anna Dorothea (1769–1839) x 1790 Stephan Guillemotte de Villebois; 4. Otto Christian Christoph (1771–1857); 5. Catharina Elisabeth (1772–?) X 1794 Fr. Aug. v. Berg; 6. Eleonora Juliane (1774–?); 7. Karl Woldemar 1778–1842); 8. un 9. dviņi – Hermann Franciscus Raphael (1780.VIII.–1780.VIII.) un Athenais Margareths Charlotte (1780.VIII.–1781.II.).

¹⁸ Bergmann 1787, 222.

¹⁹ O. Fr. fon Budbergs-Benninghausens Strazdumuižu nopirka 1741. gadā. V. D. fon Budbergs Strazdumuižā dzīvoja no 1764. līdz 1781. gadam, kad to pārdeva.

²⁰ Bergmann 1787, 229.

²¹ Sofijas Budbergas, dzim. brīvkundzes fon Kampenhauzenas (*Sophie Budberg, geb. Freiin v. Campenhause*n) vēstule [L. Bergmanim]. Valka/Walck, 1784.5.VII., 2 S. LUAB R, Ms. 1132, 2. (R1179), Nr. 5.

²² Buchholtz. Materialien 4, Eintrag 513.

Augustu fon Bergu. Savukārt V. D. fon Budberga dēls Oto Kristofs fon Budbergs (1771–1857)²³ (kurš pēc tēva nāves tika audzināts L. Bergmaņa ģimenē) 1794. gadā apprecējās ar Fr. R. fon Berga meitu Sofiju Juliānu Katarīnu fon Bergu (1774–1805).²⁴ Ērgļu Berga vārds ir labi zināms klasicisma perioda mākslas vēstures kultūrtelpā (bet par to turpmāk).

Paaudzēs pa vertikāli un horizontāli sazarotais radniecības tīklojums arī turpmāk izrādies ļoti nozīmīgs V. D. fon Budberga biogrāfisko norišu un likumsakarību izpratnē.

MĀJSKOLOTĀJI

Hāmaņa Vidzemes periods kā laikposms, pavadīts *starp muižniecību un patriciātū*,²⁵ analizēts pietiekami sistemātiski un detalizēti, pētījumiem izejas materiālu sniedz viņa agrīnās publikācijas, bet vispirms – Hāmaņa sarakste, apliecinot, ka intensīvi un piepildīti jaunā Hāmaņa dzīve noritēja tieši starp grāmatām (*jedes Buch ist mir eine Bibel, und jedes Geschäfte ein Gebeth*²⁶), jo viņa patiesā realitāte bija intelekta pasaule. Niknu un netaisnu, bet daļēji tomēr trāpīgu Hāmaņa raksturojumu devusi viņa pirmā audzēkņa māte 1753. gadā: *es jūs redzu ne citādi kā kolonnu, kas apkārta ar daudzām grāmatām*.²⁷ Daudzās vēstulēs Hāmanis stāsta par savu pirmo un mīļāko audzēkni – deviņgadīgo Voldemāru Dītrihu fon Budbergu nomaļajā Ķieģeļu muižā pie Valmieras.²⁸ Tā ir no vēstures pagaisusi epizode: Budberga

²³ Budberg – Gemauert-Poniemon 1897, Taf. Nr. XV.

²⁴ Buchholtz. Materialien 4, Eintrag 513; turpat, 3, Eintrag 116. Viņa apglabāta Ropažos, dzimtas kapenēs, 1805. gada oktobrī.

²⁵ Graubner 2011.

²⁶ Hamann J. G. *Briefwechsel*. Bd. 1–3, hrsg. von Walther Ziesemer und Arthur Henkel; Bd. 4–7 hrsg. von Arthur Henkel, Frankfurt a.M. 1955–1979. Elektroniska publikācija (Bd. 1–2) tiešsaistē www.hamann-briefe.de, hrsg. von Sybille Hubach (turpmāk – Hamann Briefe) Šeit: Hamann Briefe I, 309. Vēstule G. I. Lindneram. Königsberg, 21.III.1759.

²⁷ Hamann Briefe I, 52. Baroneses Barbaras Helēnas fon Budbergas izteikums Hāmaņa atlaišanas vēstulē. Ķieģeļi/*Kegele*, 1753. gada maija beigas vai jūnija sākums.

²⁸ Hamann J. G. *Gedanken über meinen Lebenslauf Entstanden 1758*. Erstdruck in: Roth Friedrich (Hg.): *Hamanns Schriften*, Bd. 1, Berlin (Reimer) 1821. Vollständige

biogrāfi nepiemin to, ka franču valodas (bet arī lasīšanas un rēķināšanas pamatu) apmācībai salīgtais mājskolotājs Hāmanis bija pirmais, kas spējis uzreiz asredzīgi novērtēt apdāvinātā, bet novārtā atstātā un pilnīgi nemācītā zēna īpašās spējas: *manī cerības raisa viņa sekmes vēsturē, viņa tieksme dzejoj un gleznot, kas viņā noteikti ir ļoti stipra. Iedomājieties bērnu, kas raksta dzejas, nespējot ne burtot, ne lasīt.*²⁹ Hāmanis dedzīgi un pašaieliedzīgi (*ir mirkļi, kuros es apraudu barona kunga likteni nākotnē vairāk nekā savējo*)³⁰ bija vēstulē uzrunājis sava audzēkņa māti, lai pārliecinātu viņu vairāk rūpēties par dēla izglītību un stingrāk veidot tā raksturu, jo tas ir bērns, *kurs ar laiku savā Tēvzemē varēs daudzko nozīmēt (mit Zeit in seinem Vaterlande viel deuten soll, und kann)*,³¹ tomēr divas pārsteidzīgi rakstītās vēstules asā tonī izraisīja konfliktu, un Hāmani nekavējoties padzina no Kieģeļmuižas. Jauno Budbergu un viņa skolotāju vieno draudzīga sarakste,³² pēc vairākiem gadiem (1755) Hāmanis Rīgā vēlreiz satikās ar Budbergu un vēlējās turpināt viņu skolot, kas tomēr nenotika.³³ Jauna aristokrāta audzināšanā mājskolotājam jeb mentoram tradicionāli bijusi svarīga loma; tas apstiprinās arī Budberga gadījumā; tā ar patiesu savīļojumu viņš stāstījis par

Neuaußgabe. Herausgegeben von Karl-Maria Guth. Berlin 2014, S. 16–17. Google books.

Hāmanis Kieģeļmuižā uzturas pusgadu.

²⁹ Par V. D. Budberga raksturu un tā apmācību Kieģeļmuižā sk.: Hamann Briefe I, 29. Vēstule Lindneram. Rīga, 8./19.III.1753; tāpat Hamann Briefe I, 35. Vēstule tēvam un mātei. Rīga, 20./31.III. 1753; Hamann Briefe I, 46–48. Vēstule Lindneram. Rīga, 29.IV/10.V.1753, pielikumā baronesei Budbergai adresētas Hāmaņa vēstules noraksts. 1753; Hamann Briefe I, 52. Baronesei H. V. Budbergas rakstīta atlaišanas vēstule Hāmanim (noraksts) Kieģeļmuiža (Kegeln), 1753.V. un atvadu apraksts.

³⁰ Hamann Briefe I, 47.

³¹ Hamann Briefe I, 48.

³² Hamann Briefe I, 90. Hāmanis Lindneram. Grünhof, 5.I.1755.

³³ Hāmanis raksta, ka pēc satikšanās Rīgā viņš vēlējies turpināt Budberga audzināšanu, bet barona tagadējais skolotājs (tātad Lindners) uzskatījis, ka tā Hāmanis iejaucas viņa darbā, Budbergs šajā situācijā izrādīja niknumu un nicinājumu: *Mein Freund schien meine Aufmerksamkeit für den jungen Baron als Eingriffe oder Vorwürfe anzusehn, und der letztere bezahlte mich mit Haß und Verachtung. Wir waren vielleicht alle 3 in einem Misverständnis [..],* sk. Hamann. *Gedanken*, S.22.

savu mājskolotāju Šilingu (*Schilling*) Mazstraupē.³⁴ Rīgā 14 gadu vecumā (1754) Budbergs kļuva par Domskolas rektora Lindnera privātskolnieku un tika ievadīts visās nepieciešamajās zinībās.³⁵ Kopā ar mājskolotāju Johānu Nikolāusu Meinhardu (*Meinhard*, 1727–1767)³⁶ septiņpadsmitgadīgais Budbergs 1757. gadā devās uz Kēnigsbergu un tālāk uz Štrāsbergu, lai, kā apgalvo Bergmanis, *tur studētu jaunās valodas, filosofiju, daiļās mākslas, [...] tomēr parastā filosofija viņu nevilināja un mācību metode bija netikama.*³⁷ Iespējams, septiņpadsmitgadīgajam intravertajam jauneklim tik intensīvs dzīvesveids un stingrs mācību plāns bija pārbaudījums; vēlāk, kad Budbergs sāka pārdomāt sava vecākā dēla Oto Kristofa audzināšanas programmu, viņš vēstulē Bergmanim rakstīja: *vēl es bieži nožēloju, ka es jaunībā par agru nonācu trokšņainajā pasaulē, es domāju par manas audzināšanas laimīgo pavērsienu, par visiem priekiem, ko es vismīlāk meklēju vientulībā un visbiežāk atrodu, ko Dievs man dāvā klusumā pavadītajās stundās, ko es nevēlos iemainīt pret visiem trokšņainajiem pasaules priekiem.*³⁸ Iespējams, Budbergs bijis abu universitāšu brīvklausītājs: publicētajās Kēnigsbergas un Štrāsburgas universitāšu matrikulās viņa vārds nav ierakstīts. Studijām sekoja *Grand Tour* Meinharda pavadībā – viņi apceļoja Šveices izcilākos kantonus, Itāliju (Florenci, Venēciju, Romu, Neapoli), Franciju, Nīderlandi, bet noslēgumā Budbergs viens pusgadu uzturējās Anglijā. Itin kā atceroties un rezumējot savu pieredzi, vēlāk Budbergs rakstīja Bergmanim (tolaik teoloģijas studentam Leipcigā): *es vēlu Jums patiesi daudz laimes šajā ceļojumā, iepriecinājumu Jums netrūks, jo Jūs redzēsiet zemes, kas ceļotājam allaž rāda to visspožāko pusi, un tam vienmēr ar atplestām rokām sniedz prieka ainas;*

³⁴ Bergmann 1787, 217. Budbergs uzskatījis Mazstraupi par savu otro dzimteni, acīmredzot tas noticis agrā bērnībā.

³⁵ Bergmann 1787, 218.

³⁶ Par filologu J. N. Meinhardu (*Meinhard*, ist. vārdā Gemeinhard, 1727–1767) sk.: Recke J. Fr. v., Napiersky K. E. *Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexicon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland*. Bd. 3, Mitau, 1831, S. 184–185; *Allgemeine Deutsche Biographie*, Bd. 21(1885), S. 232–234, skatīts tiešsaistē www.deutsche-biographie.de

³⁷ Bergmann 1787, 219.

³⁸ Budbergs V. D. Vēstule L. Bergmanim. Ķieģeļi/Kegelns, 1783.2.II. 4 S. LUABR, Ms. 1132, 2 (R11179), Nr.4, S.1–4, hier S. 3.

*piesātiniet un atmodiniet savu garu tieši pie daiļo mākslu augļiem, kas šeit diemžēl ir liki un greizi (Krumm auf Krumm).*³⁹

Tē vietā atcerēties to, ka Herdera veltījuma dzejolis tika ierakstīts grāmatā, kuras izvēle nebūs bijusi nejauša: *Labāko itāļu dzejas darbu apraksta*⁴⁰ autors bija Budbergam labi pazīstamais mājskolotājs Meinhards, kas bija pavadījis tolaik gluži jauniņo un nepieredzējušo zēnu gadiem ilgajā ārzemju braucienā. Meinhards kaislīgi mīlēja itāļu valodu un literatūru, tāpat kā antiko filoloģiju, tikpat aizrautīgi viņš nodevās ceļojumiem,⁴¹ tieši Meinharda vadībā bija atraisījušies Budberga mākslinieciskie un literārie talanti, mentors uzskatīja, ka *ceļotājam, kas ciena daiļās mākslas, sava uzmanība visupirms jāpievērš tās tautas literatūrai*,⁴² kuras zemi viņš apceļo. Budbergam, kurš *cītīgi lasīja labākos rakstniekus*⁴³ un nepārstāja to darīt visus nākamos gadus, poēzija kļuva par vienu no viņa radošā gara būtiskākajām pašizpausmēm;⁴⁴ turklāt viņa *atmiņa bija pilna ar visu dzejnieku ainām un metaforām*;⁴⁵ šis kods jāņem vērā, gan lasot viņa vēlākos dzejoļus, gan veroties viņa gleznās, kuru intertekstualitātes spēles ir aizraujošas.

³⁹ Budbergs V. D. Vēstule L. Bergmanim (a Leipzig, Stud. Theol. bey der H. Breitkopf). Strazdumuiža/Trastenhof, 1778.26.I. LUABR, Ms. 1132, 2 (R1179), Nr. 2, 4 S., hier S. 2.

⁴⁰ Sk.: Sonntag 1812, 13. Domāts Meinharda divsējumu darbs: Meinhard J. N. *Versuche über den Charakter und Werke der besten Italienischer Dichter*. Braunschweig, 1763–1764.

⁴¹ Gadebusch F. K. *Livländische Bibliothek* nach alphabetischer Ordnung. Bd. 2. Riga: bey Johann Friedrich Hartknoch, 1777, S. 230–231. Tartu birģermeistars, historiogrāfs Gādebušs 1755. gadā bija personīgi iepazinies ar Meinhardu, kas bija mājskolotājs Hellenurmes muižā. Gādebušs raksta, ka Meinhards kopā ar *brīvkungu fon Budbergu – bagāto Vidzemes dižciltīgo* – apceļojis arī Spāniju. Iespējams, Gādebušs maldās.

⁴² Meinhard J. N. *Versuche über den Charakter und Werke der besten Italienischer Dichter*. Bd. 1. Braunschweig, 1763, S. 5. (Google books)

⁴³ Bergmann 1787, 228.

⁴⁴ Bergmanis rakstīja, ka lielākā daļa Budberga dzejoļu ir palikuši rokrakstā (Bergmann 1787, 228). LUAB atrodas trīs Budberga veltījuma dzejoļi, kas adresēti Liborijam Bergmanim, no tiem divi iespiesti (uz Bergmaņa kāzām 1781.13.VII, LUAB R, Ms. 825.b/I, 7; Ms. 825b/1.5)) un viens – Budberga rokrakstā (apsveikums dzejā Bergmaņa 29. dzimšanas dienā, ko it kā rakstījis zēns-audzēknis), sk. LUAB R, Ms. 825.b/I, 6.

⁴⁵ Bergmann 1787, 227.

Gandrīz vienlaikus savā *Grand Tour* devās arī divi Kampenhauzeni: J. Kr. fon Kampenhauzena jaunākais pusbrālis Baltazars (1761–1767) un slepenpadomnieka vienīgais dēls Pīrss, par kura braucieni (1763–1770) un rajā piedzīvoto stāstīts Fēgezaka romānā. Uz dienasgrāmatu, dokumentu un vēstuļu pamata veidotais apraksts liecina, ka Pīrss apceļojis Eiropu (Šveici, Franciju, Itāliju, Vāciju) kopā ar savu privātskolotāju – francūzi un kalpotāju, viņi braukuši savā karietē, izglītojošā ceļojuma plānu sikumos bija izstrādājis jauneklā tēvs, kurš atvēlējis arī nepieciešamo finansējumu: 27000 franču livrus gadā,⁴⁶ par *Grand Tour* norisi gan mājskolotājs, gan dēls regulāri ziņojuši Kampenhauzenam. Jāpieņem, ka arī Budberga *Grand Tour* līdzīgā veidā bija izplānojies un vadīja viņa aizbildnis J. Kr. fon Kampenhauzens.

Nav zināms, ar kādām prominencēm, intelektuāļiem un māksliniekiem Budbergs bija ilgā ceļojuma laikā sastapies. Un tomēr – viena liecība ir saglabājusies. Jauno Budbergu bija saticis (un vairākkārt) viena no spilgtākajām un daudzpusīgākajām 18. gadsimta personībām – avantūrists, skandalozs pavadinātājs, spēlmanis, spiegs, diplomāts, matemātiķis, literāts etc. un visbeidzot – bibliotekārs Džakomo Kazanova (*Giacomo Girolamo Casanova*, 1725–1798). Tas zināms, jo tikšanos ar Budbergu savos memuāros pieminējis Kazanova, aprakstot Rīgā, 1764. gada vasarā–rudenī pavadīto laiku:⁴⁷ *nākamajā dienā kņazs*⁴⁸ *rīkoja pusdienas ģenerālanšefam Vojeikovam,*⁴⁹ *priekš kura man bija vēstule no Lēvalda, baronesei Korfai no Jelgavas, Iftinovas kundzei un vienai skaistai jaunkundzei, kura neilgi pēc tam apprecējās ar to pašu baronu Budbergu, kuru es biju sastapis Florencē,*

⁴⁶ Fēgezaks 2011, 109.–111.

⁴⁷ Memuāri vēsta, ka Kazanova Rīgā ieradās no Jelgavas, uzturējās te divus mēnešus un atstāja Rīgu 1764. gada 15. decembrī. Domājams, ka Kazanova ir kļūdījies hronoloģijā, jo viņš apraksta to, kā Rīgā 1764. gada 9. jūlijā sagaida Katrīnu II. Jāsecina, ka Kazanova Rīgā bijis vismaz 5 mēnešus.

⁴⁸ Domāts Kārlis Ernsts fon Bīrons (1728–1801), Kurzemes princis, Kurzemes hercoga P. Bīrona jaunākais dēls, Krievijas armijas ģenerālmajors, kas tolaik dzīvoja Rīgā. Kazanova viņam bija atvedis vēstuli no tēva Jelgavā.

⁴⁹ Domāts Fjodors Vojeikovs (*Фёдор Матвеевич Воейков*, 1703–1778) Vidzemes guberņas vicegubernators (1753–1758), Septiņgadu kara laikā Prūsijas ģenerālgubernators Kēnigsbergā (1762–1763).

Turīnā, Augsburgā un Štrāsburgā un kuru, man šķiet, biju aizmirsis līdz šim pieminēt.⁵⁰ Jāsecina, ka Budberga un Kazanovas ceļi pirmo reizi varēja krustoties ap 1760. gadu, pēc tam, kad Kazanova tika atbrīvots no parādu cietuma Parīzē un devās prom uz Ķelni, tad pavasarī – uz Štutgarti, pēcāk – uz Marseļu, Dženovu, Florenci, Romu, Neapoli, Modenu un Turīnu. Atkaltikšanās bija Rīgā, neilgi pirms Budberga kāzām.

Otra epizode saistās ar Romu, ar arheologa un mākslas teorētiķa Johana Jākoba Vinkelmaņa (*Winckelmann*, 1717–1768) un jau pieminētā Budberga svaiņa – galma tiesas (*Hofgericht*) asesora Frīdriha Reinholda fon Berga personām. Ērgļu muižas īpašnieka Berga Leipciģā uzsāktās tiesību studijas noslēdzās Štrāsburgā⁵¹ (līdzīgi kā Budbergam); tam sekoja *Grand Tour* kopā ar trim jauniem vācu aristokrātiem pa Itāliju (1762. gada aprīlis–jūnijs) un Franciju. Romā 1762. gada maijā Bergs bija nonācis Vinkelmaņa aprindās un viņa vadībā iepazinās ar Romas mākslas vērtībām. Nav zināms, vai vienlaicīgi Romā bija arī Budbergs, bet tas šķiet visai iespējams, jo arī Budbergu Romas mākslas pasaulē bija ievadījis Vinkelmanis, par to liecina Liborija Bergmaņa izteikums, ka Budbergam *liela priekšrocība* bija *Vinkelmaņa draudzīgās pamācības*.⁵² Par Vinkelmaņa pamācību saturu var spriest pēc Bergam adresēto vēstuļu publikācijas⁵³ pielikumiem – Romas

⁵⁰ Tikšanās Rīgā Kazanova apraksta iespiesto (1789–1798) memuāru 10. sējuma 5. nodaļā, savukārt Kazanovas memuāru manuskriptā (Francijas Nacionālajā bibliotēkā, Fonds Casanova.) Rīgas epizode atrodama 8. daļā: Casanova, Giacomo Girolamo. *Histoire de ma vie*. Livre VIII, p. 377.

Digitalizētais manuskripts skatāms tiešsaistē: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b6000858n/f377.item>

⁵¹ 1759.11.IX. Bergs ierakstīts matrikulā, sk.: Knod Gustav. Die alten Matrikeln der Universität Straßburg: 1621 bis 1793. Bd. 1. Strassburg: Trübner, 1872, S. 36; Berg Reinhold Johann Riga Livonus. Digitāla kopija tiešsaistē, <http://digital.ub.uni-duesseldorf.de/ihd/content/titleinfo/8183714>

⁵² Bergmann 1787, 220.

⁵³ Winckelmann, Johann Joachim. *Johann Winckelmanns Briefe an einen Freund in Liefland. Mit einem Anhang*. Coburg: bey Rudolph August Wilhelm Ahl, 1784. XVI, 72 S. [Briefe an Friedrich Reinhold von Berg (1736–1809), aus Jahren 1762–1768]. Anhang: [Winckelmann J.J. Annotazioni sopra le Statue di Roma. Sonnetto fatto da Franc. Albani, poi pap Clementi XI., S. 31; Annotazioni sopra le Antichità di Roma;

statuju un antikvitāšu aprakstiem itāļu un vācu valodā,⁵⁴ ko Vinkelmanis bija tolaik iedevis Bergam, lai piezīmes kalpotu tam par ceļvedi (*Cicerone*), aplūkojot Romas senos mākslas darbus.⁵⁵ Pēc Berga aizbraukšanas abu kontaktus līdz pat Vinkelmaņa nāvei uzturēja sarakste,⁵⁶ grāmatu sūtījumi,⁵⁷ dāvanas (piemēram, 1763. gadā Vinkelmanis bija gravierim pasūtījis savu portretu, domātu dāvināšanai Bergam,⁵⁸ bet Bergs patecībā reiz bija uzdāvinājis savu Romā izveidoto gemmu nospiedumu kolekciju).⁵⁹ Vinkelmaņa publicētās vēstules liecina par sirsnīgu draudzību un arī par homoerotisku aizraušanos no Vinkelmaņa puses, ko 44 gadus vecais estēts bija jutis pret divdesmitsešgadīgo vidzemnieku. Starp citu, vēstulēs vairākas

Anmerkungen ueber die Alterthuemer in Rom, S. 33–72. Hrsg. von Johann Friedrich Voigt. LUAB R, inv. nr. R21917; D1/8-2. (Turpmāk – Winckelmann Briefe 1784.)

Vinkelmaņa vēstules publicēšanai nodevis pats Bergs, starpnieks bija viņa bērnu mājskolotājs, izdevēja Foigta brālis, sk.: Winckelmann Briefe 1784, X.

⁵⁴ Winckelmann J. J. *Annotazioni sopra le Statue di Roma. Sonnetto fatto da Franc. Albani, poi pap Clementi XI*, S.31; Winckelmann J. J. *Annotazioni sopra le Antichità di Roma; Anmerkungen ueber die Alterthuemer in Rom*, S. 33–72. In: Winckelmann Briefe 1784, 31–72.

⁵⁵ Winckelmann, J. J. *Johann Winckelmanns Briefe, S. XIV*. Bergs piezīmes norakstījis, tad Vinkelmanis tās vēlreiz caurskatīja, papildinādams.

⁵⁶ Lielākā daļa Vinkelmaņa vēstuļu publicētas. Tomēr Tartu Universitātes bibliotēkas (Tartu UB) Rokrakstu un reto grāmatu nodaļā glabājas divas Bergam (uz Parīzi) rakstītas Vinkelmaņa vēstules (1763.26.I. un 1763.19.I.) no K. Morgenšterna kolekcijas, kas agrāk nebija publicētas un tagad pieejamas tiešsaistē, Tartu UB digitālajā kolekcijā, sk.: Kiri Friedrich Reinhold von Bergile, Rom; <http://dspace.ut.ee/handle/10062/8119>; <http://dspace.ut.ee/handle/10062/8118>

⁵⁷ Winckelmann Briefe 1784, 15 (vēstule Bergam, Roma, 1763.21.VI.). Vinkelmanis saka, ka priekš Berga ir pasūtījis izdevējam Valteram Drēzdenē savas grāmatas trīs eksemplārus iespīest uz labāka papīra (Regal-Papier).

⁵⁸ Sk.: Winckelmann Briefe 1784, 13 (Vēstule Bergam (Drēzdenē), Roma, 1763, 22.III.). Tā ir Bartolomeo Folino gravīra pēc slavenā avantūrista brāļa, mākslinieka Džovanni Batistas Kazanovas (*Casanova*, 1730–1795) zīmējuma *ad vivum*. 1763. Portrets, kur Vinkelmanis idealizēti attēlots profilā kā antikā gemmā, publicēts grāmatā *Neue Bibliothek der schönen Wissenschaften und freyen Künste, Bd. 3 (1766)*; sk.: *Winckelmann-Museum Stendal* digitālajā galerijā tiešsaistē, <http://www.museum-digital.de/san/index.php?t=listen&type=6&persinst=6633&style=browse&ety=12&extern=no&startwert=0&oges=34670>

⁵⁹ Winckelmann Briefe 1784, XIII.

reizes pieminēts arī Budbergs, kurš kā prenumerants bija iemaksājis naudu (10 cekīnus) graviera Brači (*Bracci*) pieteiktam izdevumam par kamejām, tomēr izdevums neiznāca; vēstules liecina, ka Bergs ar Vinkelmaņa starpniecību bija veltīgi centies svaiņa iemaksāto naudu atgūt⁶⁰ un pēdējā vēstulē Vinkelmanis paskaidroja: *esmu divreiz pēc Jūsu svaiņa pieprasījuma ziņojis, ka vairāk nav ko cerēt uz Brači apsolīto darbu, tāpēc par augsto prenumerācijas naudu ir jāaizmirst. Garā un miesā Jūsu Vinkelmanis.*⁶¹ Vinkelmaņa un Berga sarakstē bija pieminētas arī Berga laulības, un Vinkelmanis viņu patiesā sirsnībā apsvēica, teikdams, ka nu Bergs ir viens no vislaimīgākajiem zemesbērniem pasaulē; Vinkelmanis būtu gatavs uzņemties pāris dienu ceļojumu, lai redzētu Bergu *viņa skaistās sievas rokās*,⁶² bet vislielāko prieku Vinkelmanim dara tas, ka Bergs *būs skaistu bērnu tēvs, tie būs pēc jūsu veidola, kas man mīļš un mūžīgi klātesošs.*⁶³

Atkāpei jāpiezīmē, ka Vinkelmaņa vēlējums piepildījās, Budberga bērni patiesi pārmantoja tēva talantus; par viņa meitas Eleonoras mākslinieces talantu liecina viņas zīmējums, kas saglabājies J.J. Fosa albumā,⁶⁴ bet dēls Oto Kristiāns Kristofs (1771–1857), kuram tēvs jau bērnībā bija plānojis militāru karjeru,⁶⁵ pēc tiesību studijām Getingē un tām sekojošiem

⁶⁰ Winckelmann Briefe 1784, 21 (vēstule Bergam, Roma, 1767.20.V.); tāpat Winckelmann Briefe 1784, 26 (vēstule Bergam, Roma, 1767.25.VII.).

⁶¹ Winckelmann Briefe 1784, 26 (vēstule Bergam, Roma, 1767.25.VII.).

⁶² Winckelmann Briefe 1784, 22 (vēstule Bergam, Roma, 1767.20.V.).

⁶³ Winckelmann Briefe 1784, 23.

⁶⁴ Divdesmitgadīgā Eleonora Anna Doroteja fon Budberga tušas mazgājuma tehnikā (sēpijā) 1790. gadā pārzīmējusi gravīru *Abrahama ugunsupuris* (*Abrahams Brandopfer*). J. F. Bauzes (*Bause*) gravīru (akvatinta) pēc A. F. Ēzera (*Oeser*) gleznas; sk.: Latvijas Nacionālais mākslas muzejs (LNMM), Z-2956/9. Jādomā, ka 1777. gadā Leipcīgā izgatavotā gravīra bijusi Budbergu mājas kolekcijā.

⁶⁵ Par dēla Oto audzināšanu un tam plānoto militāro karjeru Budbergs runā vēstulē dēlam nolūkotajam mājaskolotājam L. Bergmanim jau 1778. gadā, sk.: V. D. Budberga vēstuli L. Bergmanim, LUABR, Ms. 1132, 2 (R1179), Nr. 3 (Strazdumuiža/Trastenhof, d. 4. Nov. 1778, 8 S., hier S.1). Vēlāk Budbergs apcer daudzveidīgas izglītības un ētiskās audzināšanas aspektus (vēstulē Ķiegeļi/Kegehn, 1783.2.II., 4 S. LUABR, Ms. 1132, 2 (R1179), Nr. 4, 4 S.

amatiem Vidzemes tiesu sistēmā tomēr izvēlas pievērsties literatūrai, dzejai, kritikai, tulkošanai.⁶⁶

1769. gadā (varbūt pateicoties Budberga vai Kampenhauzena starpniecībai) ar Bergu iepazinās Herders, kurš jau agrāk bija studējis gan Bergam veltīto Vinkelmaņa darbu,⁶⁷ gan citus viņa apcerējumus un pats bija sacerējis Vinkelmanim veltītu sēru dzejoli: *Berga kungs, tiesas asesors, kam Vinkelmanis bija veltījis savu skaistumu (Schönes), ir gadījuma pēc kļuvis man par lielu draugu.*⁶⁸ Jāpieņem, ka līdz 1784. gadam Vinkelmaņa vēstules un piezīmes bija Berga īpašumā, tātad tās būtu varējis lasīt kā Budbergs, tā Herders. Tā Budberga–Berga–Herdera Rīgas laiktelpā bija iekļāviens arī klāt neesošais Vinkelmanis, gan kā agrīnā klasicisma idejiskais līderis, gan *privatim*.

HERDERA GRÄVENHEIDE UN BUDBERGA STRAZDUMUIŽA – LOCUS AMOENUS, LAIMĪGĀ VIETA, JAUKIE ZAĻUMI

Pie Juglas ezera, gandrīz līdzās Budberga Strazdumuižai, tikai vairāk uz Biķeru pusi, atradās Grävenheide, lieltirgotāja, Lielās gildes eltermaņa, Melngalvju vecākā un Zilās Gvardes komandiera jeb rotmistra (*Rittmeister*) Ernsta Heidefogela (*Heydevogel*, 1723–1788)⁶⁹ ārpilsētas īpašums. Abas Pierīgas muižiņas apgaismības laikmeta kultūrā ir labi zināmas, jo īpaši Herdera pētnieku lokā. Herdera un viņa drauga Heidefogela kopīgā interese

⁶⁶ LDB 122; Lexikon der deutschsprachigen Literatur des Baltikums und St. Petersburgs. Hrsg. von Carola L. Gottmann, Petra Hörner. Bd. 1. Berlin: Walter de Gruyter, 2007, S. 310–311. Google books.

⁶⁷ Herdera studiju grāmatā atrodami izraksti (1 lp.) sk.: Irmscher S. 247 (Kapsel XXVIII, 3).

⁶⁸ *Herder, Johann Gottfried. Briefe: Gesamtausgabe 1763–1803. Bd. 1.* April 1763–April 1771. Bearbeitet von Wilhelm Dobbek und Günter Arnold. Weimar: Böhlau Nachfolger, 1977 (turpmāk Herder Briefe), Nr. 148 (an J. G. Hamann, Mai/Juni 1769), S. 148, 113–114.

⁶⁹ Par viņu sk.: Buchholtz Materialien 19, Eintrag 393; *Periode des Rittmeisters Ernst Heydevogel. 1760–1772.* Siebzehntes Capitel. Geschenk. Privilegium. Rechte. Kaiser Peter III. Equipirung. In: *Geschichte der Rigaschen Stadtgarde zu Pferde.* Hrsg. von Friedrich Cziesch. Riga: Plates, 1879, S. 54–65. Digitāla kopija tiešsaistē <http://dSPACE.ut.ee/handle/10062/34613?locale-attribute=de>

bija Biķeru baznīcas jaunbūve: Heidefogels ir 1766. gada Katrīnas dienā iesvētītās Biķeru Sv. Katrīnas baznīcas celšanas iniciators, būvdarbu vadītājs un līdzekļu ziedotājs,⁷⁰ kas turklāt dāvājis baznīcai sudrablietas un iekārtas priekšmetus;⁷¹ savukārt Herders sacerējis vārdus baznīcas iesvētīšanas dienas kantātei.

Grāvenheidē Herders esot guvis iespaidus par *latviešu Jāņu svētku sinkrētisko tautas mākslu ar dejām, kora dziesmām un ugunīm*.⁷² Grāvenheide bija mīļa abiem, gan Herderam, gan Budbergam, un abu devums saglabājis vēsturei zudušās muižiņas tēlu. Herdera poētiskais eksponents pazīstams kā *Lauku dziesma Grāvenheidei (Landlied auf Gravenheyde, 1766)*⁷³ un tas kļuvis par vēsturiskos pētījumos visbiežāk citēto veltījumu Rīgas apkārtnē.⁷⁴ Herdera *ne visai padevies jaunības laiku dzejojums*⁷⁵ bija adresēts muižas īpašniekam Heidefogelam un, iespējams, arī viņa dēlam – Herdera

⁷⁰ Sk.: Berkhholz C. A. *Beiträge zur Geschichte der Kirchen und Prediger Riga's*. Riga: Gebruckt bei W. F. Häcker, 1867, S. 170–172.

⁷¹ Broces norakstā saglabāties Biķeru baznīcas torņa bumbas memoriāls, sk.: Brotze Livonica 25 (Thurnknopfnachrichten), S. 415–416 (LUAB R, inv. Nr. R500). Heidefogels ziedojis ne tikai 1000 vd, bet pat sadāvājis dažādus priekšmetus: apzeltītus kausus, altārsegu, sudraba kristāmbļodu, pozitīvu, apzeltītu torņabumbu, gaili, kristalogus (?).

⁷² Švābe A. *Kāda mācītāja dzīve*. Stockholm: Daugava, 1958, 149. lpp.

⁷³ Pirmpublicējums: Herder J. G. *Ein Landlied auf Gravenheyde (Nimm mich, nimm mich, o Göttin, sanfte Freude...)*. In: *Livona. Ein historisch-poetisches Taschenbuch für die deutsch-russischen Ostseeprovinzen*. Hrsg. v. G. T. Tielemann. Riga, Dorpat: Meinshausen, 1812, S. 152–154. Herdera dzejoļa noslēguma daļa drīz pārpublicēta A. f. Kocebū un G. Merķeļa izdotajā Berlīnes laikrakstā *Der Freymüthge* (Nr. 239 (30. XI.1811.), S. 956), kur ievietota recenzija par almanahu *Livona*.

Savukārt Herdera rakstu izdevumā dzejolis publicēts 1821. gadā (sk.: Herder J. G. *Sämmtliche Werke*. Th. 15: Gedichte. Hrsg. v. Johann v. Müller. Th. 1. Stuttgart und Tübingen: J. G. Cotta, 1817, S. 129–130). Jāņem vērā, ka šajā un vēlākajos izdevumos uzvārds *Heydevogel* ir sastopams kļūdainā variantā, proti, *Schreyvogel*; tāpat ticis mainīts dzejoļa nosaukums (Herder J. G. *Grafenheyde. Ein Landsitz des Herrn Schreyvogel bey Riga*).

⁷⁴ Johansons Andrejs. *Visi Rīgas nami skan*. Stokholma: Daugava, 1970, 1898. lpp.

⁷⁵ Rezension: *Allgemeine Literatur-Zeitung*, Jhg. 1813, Bd. 3, Numero 267, S. 464, digitāla kopija tiešsaistē, http://zs.thulb.uni-jena.de/rsc/viewer/jportal_derivate_00092771/ALZ_1813_Bd3_245.tif

audzēknim, tolaik septiņpadsmitgadīgajam Ernstam Heidefogelam (*Heydevogel*, 1749–1787),⁷⁶ tā varētu spriest pēc rindām dzejoļa izskaņā, kas runā par to, cik izcila, īsti karaliska iespēja ir Grāvenheidē *kā jauneklīm rožu vainagus vīt un savu dzīvi atjaunotu tvert.*⁷⁷

Grāvenheide Herdera dzejā tēlota kā skaista, harmoniska un labvēlīga vieta, neskartas dabas idille: tur ir ezers, mežs, palieņu pļavas, neskartas ganības (*Unschuldswaide*), alejas, vakara saule, sudraba rasa, vējš un skaņas. Kā Herderam, tā viņa draugiem bija skaidrs, ka Grāvenheide dzejoli ir *locus amoenus* – Vergīlija aprakstītā Elizeja vai arī paradīzes dārzs – Ēdene. Tā ir literāra reminiscence, kas vēsta par *laimīgo vietu un jaukajiem zaļumiem*⁷⁸ un pārceļ citā laiktelpā, kur varoņi dzīvo ēnainās birzīs, pie strautiem un zaļām pļavām.⁷⁹ Pastorālajā literatūrā aprakstītā ideālainava, kas valdzināja antīkajā pasaulē (Teokrīta, Horācija, Vergīlija darbos), bija atpazīstama kā renesanses (Petrarka), tā baroka un sentimentālisma laikā. Ēdenes dārzu Herders ir pieminējis, un tā mājiens antīkās literatūras virzienā ir dots, kaut gan viņš atrunājās, ka Grāvenheidē neesot nimfu un dievību, neviens [proti, fauns] ar sudaba flautu niedrēs neslēpjoties un arī leģendārā grieķu skaistule – hetēra Frīna te rozēs nedejo. Juglas ezera krasta *dabas skaistums mirdz neizsmelāmā bagātībā*, to nevar vien atskatīties, te pārņem kluss prieks un patiesa draudzība dara maigu. Herdera visaptveroši harmonisko dabas un cilvēka vienotības izjūtu raksturojošās metaforiskās rindas *viss ap*

⁷⁶ Buchholtz. Materialien 19, Eintrag 393; Recke-Napiersky 2, 272. Jaunais Heidefogels drīzumā uzsāka studijas Getingenē, pēc tam atgriezās Rīgā, ieņēma kancelejas sekretāra amatu. Ernsts Heidefogels kopš skolas laika nodarbojies ar literatūru, publicējis dzejoļus un lugu *Das Trentleva* (Rīga, 1773), iespējams, anonīmi arī citus darbus ebreju aizstāvbai. Jau 1765. gadā publicēts viņa dzejolis-veltījums 1764. gadā atklātajam jaunajam Rīgas rātsnamam un Katrīnai II (H-d---l. *Hold, wie der Lenz, ... In: Rigasche Anzeigen*, St. XLIV, (31.X.1765.), S. 306–307; par to sk.: *Rigasche Stadtblätter*, Nr. 9 (25.02.1865.), S. 65. Izdarījis pašnāvību 1787. gada 2. martā.

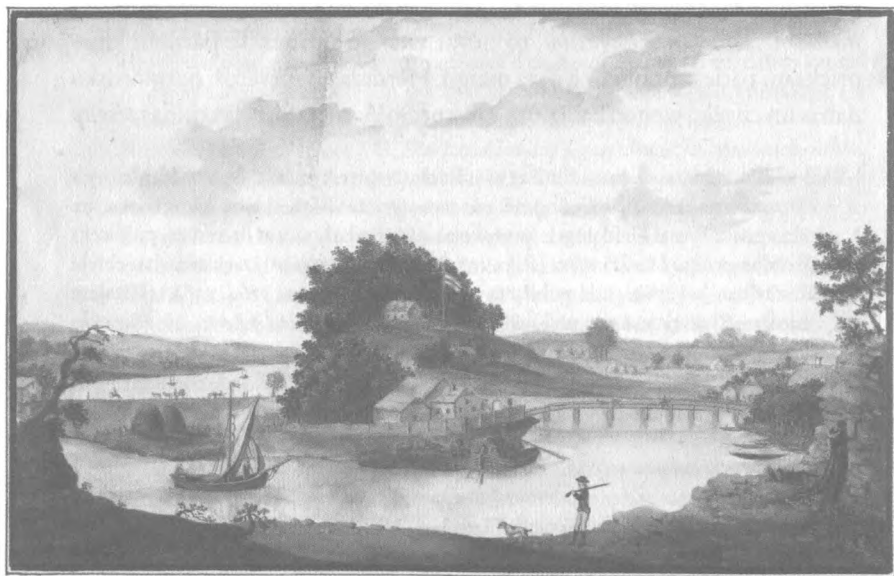
⁷⁷ *Hier als Jüngling Rosenkränze winden, Ist ein Königreich, Hier sein Leben neu verjüngt empfinden.*

⁷⁸ *locos laetos et amoena virecta / Fortunatorum Nemorum sedesque beatas. largior hic campos aether et lumine vestit / purpureo, solemque suum, sua sidera norunt etc.*, sk.: P. Vergilius Maro. *Aeneid*, VI, 638–641.

⁷⁹ Turpat, 674–675; *Nulli certa domus; lucis habitamus opacis, / riparumque toros et prata recentia rivis/ incolimus.*

Grävenheide pie Juglas ezera, pēc barona Voldemāra f. Budberga Anno 1781
 gleznotas gleznas. J. Kr. Broces akvarelis pēc V.D. fon Budberga gleznas. Ap 1797?
 Papīrs, akvarelis. 19 x 30, 5 cm. LUAB, Brotze Monumente VII, 112

Skats pie Bukultu tilta pēc kādas barona f. Budberga ap 1782. gadu darinātas
 gleznas. J. K. Broces akvarelis pēc V.D. fon Budberga gleznas. Ap 1785? Papīrs,
 akvarelis. 13x 20, 7 cm. LUAB, Brotze Monumente III, 154

Skats uz Grāvenheides muižas vietu pie Juglas ezera.
Fotogrāfija: A. Taimiņa, 2016.

*mani smaida, lai kur es veros*⁸⁰ apliecina vēl kādu kultūras pieredzi. *Locus amoenus* kā dabas jaukumu kopums un pastorāla idille tiek pretstatīta civilizācijas sagandētajai pilsētai, dabiskā un izolētā lauku dzīvesveida cildinājums kontrastē ar pilsētas melīgumu, samākslotību un netikumiem. Tas ir ideju un noskaņu pārneses paradokss, bet Herdera Grāvenheidei pie Juglas ezera veltītos vārdus pēc pārdesmit gadiem gandrīz burtiski ir atkārtojis Žans Žaks Ruso (*Rousseau*, 1712–1778) *Vientuļa ceļotāja sapņojumos* aprakstītajā 9. pastaigā gar Senpjēra salas krastiem, kas ir Bjennas (jeb Bīles) ezerā Šveicē: *es paātrinu soli, steidzos prom no pilsētas; tiklīdz esmu ieraudzījis zaļumus, es sāku elpot brīvi. Vai tas pārsteidz, ka es mīlu vientuļību? Cilvēku sejās es neredzu neko citu kā naidu; un daba man vienmēr uzsmaida*⁸¹ [raksta autores izcēlums]. Herdera tolaik nepublicēto privāto veltījuma dzejoli Ruso nevarēja zināt, savukārt Rīgā Herders nebija varējis tikt pie jaunākajiem Ruso darbiem⁸² (un tolaik publicētajos šāda frāze arī nebija atrodama). Vai tā būtu pasaules izjūtas sinkrētisma izpausme, vai kāda abiem kopīga, vēl neatpazīta senāka teksta reminiscence? – bet daba maigi uzsmaidīja gan jaunajam Herderam un Heidefogelam Grāvenheidē pie Juglas ezera 1766. gada vasarā, gan 10 gadus vēlāk – jau sirmajam Ruso viņa pēdējā vasarā uz Senpjēra salas Bjennas ezerā Šveicē. Sajūtu strāvojums bija vienā intensitātē, tomēr Ruso izteikums kļuva slavens, kamēr Herdera veltījumu Grāvenheidei atceras retumis. Reminiscences, asociācijas, alūzijas: Elizeja-Ēdene-Parādīze-Grāvenheide...

⁸⁰ Viss ap mani smaida, lai kur es veros, atmirdz maigi spožas jaunas baudas, un, lai kur es eju, man smaida jaukums jauns (*Alles lacht um mich, wohin ich sehe / Prangt mit mildem Geiz / Neu Vergnügen, und wo ich nur gebe, / Lacht ein neuer Reiz*).

⁸¹ Rousseau, Jean Jacques. *Les Réveries du promeneur solitaire* : 9me promenade. In: Rousseau, Jean Jacques. *Collection complète des œuvres de J. J. Rousseau*. Tome 10. Genève, 1782, p. 511. Publikācija tiešsaistē, https://fr.wikisource.org/wiki/Les_R%C3%A0veries_du_promeneur_solitaire/Neuvi%C3%A8me_Promenade ; p.510. Teksts rakstīts 1778. gada martā

⁸² Herder Briefe I, 64 (Brief an J. G. Scheffner , September/Oktober 1766). Herders raksta, ka viņu *Rousseauiana* un *Humiana* ir ievadījis Kants, kurš ik dienu lasa abus, bet Herders par tiem neko citu nezina, kā vien to meligo, kas ir avīzēs. Herders te dzīvojojot kā Sibīrijā, kur nav iespējams uzturēt saraksti.

Laimīgās vietas koncepts iekļaujas lauku idilles tēlojumā, un parasti pastaiga ir līdzeklis, kā tuvoties dabai, mācīties uztvert un izprast skaistumu. Apgaismības laika sentimentālajā tradīcijā pastaiga ieguva īpašu nozīmi, tā vispirms ir estētisko uzskatu veidotāja, ne tikai aristokrātijas dzīves stila sastāvdaļa. Šajā aspektā vēlreiz jāpiemin Grāvenheides īpašnieka dēls. Jaunais Heidefogels nupat, 1766. gada 30. jūnijā, Katrīnas II kronēšanas dienai veltītā svinīgā sarīkojumā (kur bija klāt arī Herders⁸³) Rīgas Domskolā bija uzstājies ar runu *Par pastaigām kā gaumes veidotājam un daiļo mākslu izpratnes veicinātājam*.⁸⁴ Heidefogels runāja par dabas skaistuma uztveri un izpratni; jaukas vietas, lauku vide (kas attālina no pilsētu lietīšķās rosības) vislabāk stimulē estētisko jūtu attīstību: *Kur ir pilnīgākais patiesa skaistuma atainojums, ko mēs varam aplūkot jau no jaunības, nezaudējot jauneklīgo nevainību, un kas var veidot mūsu garā skaistuma izpratni, gaumi? Tas ir dabā. Lai jauneklim agrīni atraisītu patiesa skaistuma izpratni, viņu vajag izvest laukos un tam teikt: skaties uz ugunīgo rīta blāzmu, kuras krāsas nevar atainot neviena ota, mirdzošo sauli, tās lēktu un rietu*.⁸⁵ Dabas daudzveidība un krāšņums vislabāk atklājas pastaigājoties;⁸⁶ Heidefogela secinājums visdrīzāk ir balstīts personiskā pieredzē: pastaigas bija kā Grāvenheides, tā Strazdumuižas iedzīvotāju iemīļota ikdienas nodarbe; Herders *Lauku dziesmā Grāvenheidei* ne velti saka *lai kur es eju...* un piemin alejas, laukus, upes krastus, mežu; savukārt Budberga draugs un biogrāfs Bergmanis atceras, ka Budbergu Strazdumuižas jaukā, daudzveidīgā apkārtnē aicināja doties pastaigās vai apciemot kaimiņus;⁸⁷ parasti viņa diena vasarās sākusies ļoti agri: visagrākajās rīta stundās viņš rakstījis dzejas, un, kamēr visi vēl gulējuši, kopā ar Bergmani devies pastaigā pa dārzu vai tuvējo mežīņu un

⁸³ Sal.: Herder Briefe I, S. 58 (Brief an J. Hamann, Juli 1766).

⁸⁴ Heydevoegel E. *Die Spaziergänge als Beförderer des Geschmacks in den schönen Wissenschaften*. In: *Redehandlung bey der hohen Feyer des Tages der Thronbesteigerung Ibro Kayserlichen Majestät ... Catarina Alexiewna II ... den 30sten Junius, 1766, in der Dom- und Stadtschule zu Riga*, angestellt von M. Gottlieb Schlegel, der Domschule Rector. Riga: gedruckt mit Frölichschen Schriften, 1766, S. 53–64. LUAB R, inv. R999/1.

⁸⁵ Heydevoegel, S. 58.

⁸⁶ Heydevoegel, S. 59.

⁸⁷ Bergmann 1787, 228.

deklamējis nupat sacerēto. To viņš saucis par skaļu domāšanu.⁸⁸ Pastaigas spējušas viņu īpaši ielīkšmot.

Tāpat sešpadsmitgadīgā Heidefogela runa liek uzdot jautājumu par viņa intelektuālo ietekmju loku. Herdera veltījuma dzejoļa un Heidefogela runas konceptuālās paralēles ir viegli sazīmējamas, kas liek domāt, ka Heidefogels varētu būt viens no tiem Rīgas zēniem, kam Herders bijis gluži kā Kristus;⁸⁹ Heidefogela literārā talanta atraisīšanās un morālētisko uzskatu veidošanās process (visdrīzāk – Herdera vadībā⁹⁰) rādīja, kā *jaunībā pirmās iztēles rotaļas un pirmie spēcīgie iespaidi pakļauj padevīgo, jūtīgo dvēseli; kā, tajos balstoties, var izskaidrot daudz ko mūsu gaumes un uzskatu vēsturē, mācīties izmantot visu aizkustinošo un pacilājošo.*⁹¹ Turklāt šajā laikā Herders pats intensīvi nodarbojās ar estētikas jautājumiem. Viņš gatavoja rakstu par gaumi un atšķirīgo dažādu tautu skaistuma izpratnē, viņu interesēja, cik lielā mērā ķermeņa skaistums ir dvēseles skaistuma liecība (*Bote*).⁹² Var pieņemt, ka sarunās ar apdāvināto Domscolas audzēkni tika risināti abiem svarīgi jautājumi, un tad jāvaicā: vai *Lauku dziesma Grāvenheidei* ir Herdera liriskā atbilde jaunajam estētam, vai gluži pretēji – tēmas uzstādījums jauneklā runai? Heidefogels itin kā uzsāk dialogu, apgalvojot, ka skaistuma etalons

⁸⁸ Bergmann 1787, 228.

⁸⁹ Cit. pēc: Johansons A. *Visi Rīgas nami skan*, 1970, 42. lpp.

⁹⁰ Netieša liecība Herdera varbūtējai ietekmei uz Heidefogelu fiksējama jau 1764. gadā, saistībā ar Rīgas jaunā rātsnama atklāšanas svinībām. Šis notikums rosināja vairāku Rīgas literātu jaunradi; arī Herders sacerēja un lika iespiest tam veltītu apceri; savukārt trīspadsmitgadīgā Heidefogela dzejolis izpelnījās ievēribu un drīzumā (1765) tika publicēts, sk. H-d- - I. *Hold, wie der Lenz, ...* In: Rigasche Anzeigen, St. XLIV, (31.X.1765.), S. 306–307; par to sk.: Rigasche Stadtblätter, Nr. 9 (25.02.1865.), S. 65.

⁹¹ Herder J. G. *Journal meiner Reise im Jahr 1769*, Kapitel 3; publikācija tiešsaistē: <http://gutenberg.spiegel.de/buch/journal-meiner-reise-im-jahr-1769-2011/3>

⁹² Sk. Herdera vēstuli J. G. Šefneram (Scheffner) 1766.23. sept.–4. okt.); Herder Briefe 1, Nr. 26, 134–137, 6. Te domāts darbs Herder J. G. *Von den Ursachen des gesunkenen Geschmacks bey den verschiedenen Völkern, da er geblühet*. Berlin: bei Christian Friedrich Voss, 1775, 141 S. Google books. Herders te aplūkojis lielākoties literārās gaumes un pedagogijas jautājumus, balstoties grieķu un romiešu antīkās rakstniecības pieredzē. Vēstulē S. F. Trešo (Trescho) Herders stāsta, ka visu pagājušo vasaru viņš brīvajā laikā nodevis estētikai veltītu tekstu studijām; sk.: Herder. Briefe 1, Nr. 35 (Brief an S. F. Trescho, Juni/September 1767), 17–20, S. 80.

ir dabā. Tomēr Heidefogela uzrunas un Herdera dzejoļa sakarā noteikti jāpiemin 1763. gadā izdotā J.J. Vinkelmaņa *Apcere par skaistuma uztveri mākslā un tā audzināšanu*,⁹³ kur Budberga svainim Fr. R. fon Bergam⁹⁴ veltītajā darbā Vinkelmanis rekomendēja ceļu, kā ieaudzināt zēnos gaumi un skaistuma izpratni; tas darāms pakāpeniski, sākot ar jauno un vecāko rakstnieku darbu skaistākajām vietām, tad turpinājumā iepazīstot senus un izcilus mākslas darbus;⁹⁵ noslēgumā Vinkelmanis, uzrunājot jauno Bergu, retoriski izsaucas: *ej un skaties, baudi skaisto jaunību cēlos iepriecinājumos un tālu no galma glupības ... un atmodini savus dēlus un mazdēlus pēc šī parauga*.⁹⁶ Vinkelmaņa apcere, Herdera dzejolis, Heidefogela uzruna veido nosacītu tekstu triādi, kas veltīti estētiskās audzināšanas ceļiem: vispirms caur sajūtām – ar redzes, dzirdes palīdzību, tad intelektuālā nodarbē – vērtējot, analizējot, sistematizējot apgūto. Jāiemācās saskatīt, baudīt un iepazīt un izprast skaisto dažādās tā izpausmēs, sākotnēji – dabas skaistumu (Heidefogels), tad cilvēka radīto – literatūrā, antīkajā un senatnes mākslā, arhitektūrā, lai izveidojas gaume (Vinkelmanis), līdz iznākumā gaume un skaistuma izpratne realizējas augstākajā formā – dvēseles skaistumā (Herders).

BUDBERGA GRÄVENHEIDE: ... *KUR ES PAR ELIZEJAS LAIMI DOMĀJU*...⁹⁷

Herders ideālo Grāvenheides tēlu veidoja vārdiem, viņu iedvesmoja mūza Terpsihora. Savukārt Budberga ģēnijs ļāva radīt vizuāli tveramus veltījumus Grāvenheidei, viņa vērtīgākās eļļas gleznas rādīja vairākas gleznainās muižiņas ainavas vasaras pilnbriedā. Budberga izcilais mākslinieka talants (jeb mūza) patiesi varēja Herderā raisīt zināmu skaudību.

Budberga biogrāfisko skiču autori visaugstāk vērtējuši viņa spilgto mākslinieka talantu, lai gan *pro forma* Budbergs ir mākslinieks diletants: viņš nebija mācījies nevienā mākslas akadēmijā, nav ziņu arī par to, ka

⁹³ Winckelmann J.J. *Abhandlung von der Fähigkeit der Empfindung des Schönen in der Kunst und dem Unterrichte in derselben*. Dresden: Walther, 1763, 32 S.

⁹⁴ DBBL 52; Buchholtz. Materialien 4, Eintrag 513.

⁹⁵ Winckelmann J.J. *Abhandlung*, S. 15.

⁹⁶ Winckelmann J.J. *Abhandlung*, S. 32.

⁹⁷ Bergmann 1787, 232.

Budbergs sava Eiropas ceļojuma laikā būtu kaut epizodiski darbojies kāda vācu, itāļu, Šveices vai franču mākslinieka vadībā. Liborijs Bergmanis, kurš Budbergu iepazīna vispirms kā estētu un mākslinieku, saprata, ka Budbergam *māksla bija kā instinkts*,⁹⁸ dzīvesveids, ne velti Budbergs autoportretā pats sevi prezentē kā gleznotāju ar paleti un otām rokās, atbrīvotā pozā, pie iemīļotā ikdienas vaļasprieka.⁹⁹ Budberga kā mākslinieka tapšanas ceļš ideāli atbilst Vinkelmaņa–Herdera–Heidefogela aprakstītajai programmai. Bergmanis rakstīja, ka gleznošana kopš agras jaunības bija Budberga mīļākā nodarbe, bet Šveicē (ap 1759) un Itālijā (1761, 1762) tā kļuva par kaislību:¹⁰⁰ Šveicē viņu valdzināja *ikdienā skatāmās izcilās dabas ainas* un Itālijā – *vecu un jauno mākslinieku darbu studijas* Florencē, Venēcijā, Romā un Neapolē. Ainavu glezniecība nopietni piesaistīja Budbergu pēc tam, kad viņš kādu laiku bija uzturējies Itālijā: *viņš nodevās perspektīvu glezniecībai, prospektiem, jo tie viņu valdzināja visvairāk*.¹⁰¹ Neko tuvāk neprecizējot, jāsecina, ka perspektīvas mācību un ainavu glezniecības pamatus Budbergs būs apguvis pie kāda itāļu (vai drīzāk Šveices) meistara, viņa vēlākie darbi apliecina augstu profesionalitāti kā izvēlēto ainavu kompozīcijas veidojumā, tā lineārās perspektīvas risinājumā, telpiskuma un atmosfēras efektu atainojumā, tāpat līdzsvarotā, niansētā kolorītā.

Ar intelektuālo un radošo darbu (glezniecību, tāpat kā ar poēziju, mūziku, zinātnēm) Budbergs Strazdumuižā nodarbojās sistemātiski, ik dienas; Bergmanis atzīmēja, ka viņa diena bija precīzi izplānota pa stundām, un viņš *ar tramīgu punktualitāti*¹⁰² ievēroja paša veidoto nodarbju secību. Daudzie zīmējumi (ko Budbergs bija rūpīgi uzglabājis) vislabāk liecinājuši, ka tie top spēcīgas *iedvesmas degsmē, brīdī, kad mākslinieks visvairāk sajūt un strādā visveiksmīgāk*,¹⁰³ labākajiem zīmējumiem piemītusi skicēm, eksromptam raksturīgā atbrīvotība formveidē, uzirdināta līnija un raksturīga virtuozī pārvaldīta zīmēšanas tehnika; tie bijuši tik veiksmīgi, ka

⁹⁸ Bergmann 1787, 227.

⁹⁹ Pašportrets (?), ar molbertu. 18. gs. 80. gadi. Agrāk Renenkampfu īpašumā Porkuni/Borkholm (Igaunija). Fotogrāfija: Bildarchiv Foto Marburg 1.278.111.

¹⁰⁰ Bergmann 1787, 222.

¹⁰¹ Bergmann 1787, 221.

¹⁰² Bergmann 1787, 222.

¹⁰³ Bergmann 1787, 226.

lielākā daļa zīmējumu pārspej viņa pabeigtos darbus.¹⁰⁴ Gleznoja Budbergs tikai eļļā, ainava bija viņa prioritāte, bet tāpat viņu nodarbināja portrets, žanra ainas, vēsturiski alegoriskas kompozīcijas.¹⁰⁵

Lai arī viņam pietrūka sistemātiskas mākslas izglītības, Budberga darbi (kā zīmējumi, tā eļļas gleznas) tik pārlicinoši liecināja par viņa spējām, ka par tiem sajūsminājās ne tikai viņa ģimenes un draugu lokā. Budberga darbus respektēja izcilākais vācu klasicisma gleznotājs Antons Rafaēls Mengss (*Mengs*, 1728–1779), kurš uzteicis Budberga darbu ģeniālo materiāla izklāsta veidu (*pries ihn ... als Muster besonders in der genialen Behandlung des Gegenstandes*) un rādījis tos kā paraugus jaunajiem māksliniekiem;¹⁰⁶ visticamāk, ka Budbergs varēja tikties ar Mengsu sava Itālijas ceļojuma laikā (1761. un, iespējams, 1762. gadā) – Romā pie Vinkelmaņa vai Neapolē. Tomēr visbiežāk ticis citēts prominentā un titulētā Leipcigas Mākslas akadēmijas direktora un Drēzdenes Mākslas akadēmijas profesora, galma gleznotāja Ādama Frīdriha Ēzera (*Oeser*, 1717–1799) vērtējums par Budberga zīmējumiem, kas visticamākajā versijā atrodams Bergmaņa aprakstā. Bergmanis (iespējams, sarunas liecinieks) atsaucas uz godājamā sirmgalvja liecību, uz slaveno prof. Ēzeru Leipcigā, kas reiz ar lielu uzsvaru teica: ar šādu zīmētāju Vidzeme var lepoties.¹⁰⁷ Gētes skolotāja Ēzera atzinībai ir liela vērtība, viņa ietekme uz klasicisma perioda mākslu un estētiku bija ļoti būtiska, vispirms te jāpiemin viņa kontakti ar jauno Vinkelmani, kurš pie Ēzera mācījies zīmēšanu un pat dzīvojis viņa mājā Drēzdenē (1754–1755); Ēzeru var uzskatīt par Vinkelmaņa domubiedru, draugu, garīgo tēvu.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Bergmann 1787, 226.

¹⁰⁵ Bergmann 1787, 226.

¹⁰⁶ Sonntag, 1812, 161.

¹⁰⁷ Bergmann 1787, 225; Voss 2599–90v; Sonntag, 1812, 161.

Nav droši nosakāms, kad Ēzers sastapies ar Budbergu vai redzējis viņa zīmējumus. Visdrīzāk tas noticis 1777. gada vasaras sākumā, kad Budbergs, pa ceļam caurbraucot uz Šlangenbādes kūrortu, ieradās Leipcigā. Tur viņš iepazinās un sadraudzējās ar vidzemnieku – teoloģijas studentu Bergmani; savukārt Bergmanis Budbergu iepazīstināja ar Leipcigas māksliniekiem un mākslas darbiem, sk.: Bergmann 1787, 223.

¹⁰⁸ John Timo. *Adam Friedrich Oeser 1717–1799. Studie über einen Künstler der Empfindsamkeit*. IV. Oeser, der geistige Vater Winckelmanns? Publikācija tiešsaistē, <http://www.goethezeitportal.de/digitale-bibliothek/forschungsbeitraege/autoren-kuenstler-denker/oeser-adam-friedrich/john-oeser/john-oeser-kritik.html>
Ēzera students un ģimenes draugs bija arī Gēte.

Budberga darbu klāstā atrodami gan patstāvīgi risināti oriģināldarbi (lielākoties tās ir ainavas), gan brīvi veidotas kompozīcijas, kam pamatā citu autoru darbu motīvi (kā eļļas gleznas, tā zīmējumi), gan kopijas (piemēram, dzimtas portretu kopijas). Vairums zināmo darbu tapuši laikā no 1776. līdz 1784. gadam, tomēr mūsdienās zudusi iespēja gūt pilnīgu priekšstatu par mākslinieka radošo biogrāfiju, jo Budberga gleznām un zīmējumiem liktenis lielākoties nav bijis labvēlīgs; jau 1787. gadā bija saglabājušies vai zināmi tikai nedaudzī darbi. Kā liecināja laikabiedri, Budbergs bija nodarbojies ar filantropiju, atdāvinājis vai pārdevis savus darbus, lai par iegūto naudu uzturētu atraitnes un trūcīgos;¹⁰⁹ lūk, kā Bergmanis to komentējis: *viņš nestrādāja tādēļ, lai tiktu apbrīnots, slavas alkas nekad neapgānīja viņa skaisto dvēseli; viņš nestrādāja arī tādēļ, lai kļiedētu garlaicību, viņš strādāja nabadzīgo cilvēku labumam.*¹¹⁰

Latvijas muzeju krājumos atrodas trīs Budberga eļļas gleznas¹¹¹ un septiņi grafikas darbi, par citiem ziņas glabā tikai 19.–20. gadsimta sākuma publikācijas,¹¹² izstāžu katalogi,¹¹³ fotoarhīvi¹¹⁴ (sk. Budberga mākslas darbu reģistru pielikumā). No kādreiz plašā grafikas darbu krājuma¹¹⁵

¹⁰⁹ Kerten A. F. W. *Auszug aus dem Tagebuch eines Russen auf seiner Reise nach Riga*. Riga, 1783, S. 129; Bergmann 1787, 227–228.

¹¹⁰ Bergmann 1787, 227.

¹¹¹ LNMM Rīgas birža, Rundāles PM, Cēsu Vēstures un mākslas muzejs.

¹¹² Neumann Lexikon 23; Neumann Wilhelm. *Riga und Reval*. Leipzig: Seemann. 1908, 164 S.: zahlr. Ill. (Berühmte Kunststätten; 42) hier S. 61, Abb. 40: Budberg W.D. Oberpastor Liborius v. Bergmann (Rotstift, RPB)

¹¹³ *Rigasche culturhistorische Ausstellung*. Veranstaltet von der Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands: Katalog. Riga: Müllersche Buchdruckerei, 1883, 242 S., 9 Bl. Taf.; hier S. 74, Nr. 725, S. 92, Nr. 869, S. 110, Nr. 1121 (turpmāk *Rigasche culturhistorische Ausstellung* 1883); Muiža zem ozoliem: Ungurmuīža un fon Kampenhauzenu dzimta Vidzemē = Gutshof unter den Eichen: Die Familie von Campenhausen in Livland. Katalogs izstādei Rundāles pils muzejā un Herdera institūtā Mārburgā. Sast. un zin. red. Imants Lancmanis. Rīga: Rundāles pils muzejs, 1998, 288. lpp., kat. nr. 3.6-3.7 (turpmāk – Muiža zem ozoliem).

¹¹⁴ Budberga darbu fotogrāfijas atrodamas Igaunijas Vēstures arhīvā (EAA) Tartu, Marburgas Fotoarhīvā Vācijā (Bildarchiv Foto Marburg).

¹¹⁵ Bergmanis norāda, ka viņam pieder Budberga zīmējumu kolekcija, sk.: Bergmann 1787, 225; Zontāgs papildināja, ka daudzi Budberga zīmējumi no Bergmaņa kolekcijas bijuši satīriski (Sonntag, 1812, 161). Bergmaņa kolekcijas likteni nav izdevies noskaidrot.

zināmi tie, ko savai kolekcijai ieguvuši Rīgas aptiekārs Johans Jākobs Foss (*Voss, 1737–1797*)¹¹⁶ un Johans Kristofs Broce (*Brotze, 1742–1823*), kura *Monumente* atrodas viens Budberga oriģināls – viņa pašportrets (1776) un četras kopijas – dažādā precizitātes pakāpē pārzīmēti Budberga darbi. Pateicoties Brocem, ir zināmi labākie Budberga darbi, tie, kam izrādījusies paliekoša vērtība, un pat nelielās kopijas ticami liecina par oriģinālu teicamajām mākslinieciskajām kvalitātēm, ļaujot saprast, ka Budberga ainavu gaišā emocionalitāte, iejūtīgais dabas tēlojums, arī cieņpilnā attieksme pret ainavu *iedzīvotājiem* – zemniekiem un vienkāršajiem ļaudīm apliecina tuvību sentimentālisma ideāliem. Bergmanis visai detalizēti un iejūtīgi aprakstījis Budbergu-mākslinieku, norādot, ka viņš *ar ārkārtīgu uzmanību studējis dabu, ar vislielāko dzīvīgumu fiksējot katru pārejošo fenomenu*.¹¹⁷

Tā 1781. (vai 1780.). gada vasarā Budbergs bija gleznojis Grāvenheidi: tā ir idilliska Jāņu laika aina ar skatu uz Pierīgas muižiņu otrpus līcim, krastā redzama jaunu rīdzinieku kompānija (trīs jauni vīrieši un dāma, proti, Grāvenheides īpašnieks Ernsts Heidefogels, Budbergs pats kā sēdošs zīmētājs un Budberga mājskolotājs Liborijs Bergmanis ar savu līgavu – Budberga meitas guvernanti Šarloti Polīnu Legrēnu (*Charlotte Pauline Le Grain, 1753–1810*).¹¹⁸ Visi sarunājas, pa to laiku zvejnieki (vai muižas vīri) divās laivās gatavojas zvejai, laivās ir tīkli un mucas;¹¹⁹ buru laiva ar mucīņām jau patālu no krasta. *Grāvenheide pie Juglas ezera*¹²⁰ ir ne tikai apgarots un

Iespējams, ka Bergmaņa krājums gājis bojā kopā ar Rīgas pilsētas bibliotēkas grafikas kolekciju 1941. gada 29. jūnija ugunsgrēkā.

¹¹⁶ Par Fosu sk.: DBBL 839. Budberga zīmējumi (kopā 6 lapas) atrodas divos Fosas albumos, LNMM Z-2956/10, 11, 12, 13 (4 lapas, uz katras 6 vīriešu galvu un mīmikas studijas. 1780) un LNMM Z-2955/79 (frontispisa zīmējums (tuša, tušas mazgājums) izdevumam *Adress Kalender aufs Jahr 1785* [1784]), un LNMM Z2955/90 (drupas pie ezera, naktī. Tuša, gvaša, 1779.9.VI.).

¹¹⁷ Bergmann 1787, 225.

¹¹⁸ Buchholtz. Materialien 3, Eintrag 145.

¹¹⁹ Nevis vainagi un alus mucīņas, kā teikts komentārā Broce. *Zīmējumi* 2, 41.

¹²⁰ *Gravenheide am Jägelsee, nach einem von dem Baron Woldemar v. Budberg Anno 1781 gefertigten Gemälde (Grāvenheide pie Juglas ezera, pēc barona Voldemāra f. Budberga Anno 1781 gleznotās gleznas)*. Broce pēc Budberga. Akv., ap 1797?. Brotze *Monumente* VII,112; Broce. *Zīmējumi* 2, 41.

mākslinieciski augstvērtīgs ainavglezniecības artefakts. Glezna *de facto* i metafora, konceptuāls darbs, kuru *lasot*,¹²¹ rodas iespēja koncentrēti raksturot apgaismības laikmeta Vidzemes kultūrtelpu un sabiedrību sociālar tropoloģiskajā aspektā. Jēgpilna ir gleznā redzamo stafāža figūru – glezna: *iedzīvotāju* klātbūtne,¹²² tās nav tikai ainavu glezniecībai īpaši raksturīgā: *repoussoir*¹²³ figūras, kuru misija bija akcentēt attēla telpiskumu, uzsvēr dziļuma efekta ilūziju. Mākslas zinātnieks Verners Bušs (*Busch*) uzsvēri: ka, atšķirībā no agrāk praktizētā (kad stafāži ir maznozīmīgi klasicism: perspektīvās glezniecības elementi), sentimentālisma laikā *attēla personāl kalpo kā folija, ar kuru marķē attēla kopainas jēgu un nozīmi, tie funkcionē kā koordinātu sistēma padziļinātiem meklējumiem, bet neatkarīgi no tā figūra liecina par to savstarpējām attiecībām*.¹²⁴ Grāvenheides skatā redzami visi kārtu pārstāvji (muižnieks, garīdznieks, skolotāja, tirgotājs, zemnieki), gar dažādu tautību pamatiedzīvotāji – latvieši un vietējie vācieši, gan ieceļotāj

¹²¹ Par attēlu kā vēstures avotu, tā skaidrojumu un tā interpretācijām ikonoloģiskā, sociālantropoloģiskā, kultūrvēstures skatījumā sk.: Burke P. *Augenzeugenschaft. Bilde als historische Quelle*. Aus dem Englischen von Matthias Wolf. Berlin: Verlag Klau Wagenbach, 2001, 251 S.

¹²² Par sentimentālisma laika glezniecību sk.: Busch W. *Das sentimentalische Bild: die Krise der Kunst im 18. Jahrhundert und die Geburt der Moderne* [mit 154 Abbildungen, davon 16 in Farbe]. Muenchen: C. H. Beck, 1993, 537 S., Abb. Google book Apzinoties Budberga dziļās simpātijas pret Šveices dabu un viņa saistību ar Drēzdene Mākslas akadēmijas aprindām (pirmkārt, ar A. Ēzeru), būtu jāapsver Šveices izcemes mākslinieka Adriana Cinga (*Zingg*, 1834–1816) izveidotās Drēzdenes ainavu glezniecības skolas ietekmes Budberga darbos, tostarp arī stafāža figūru lietojum: praksē; par to sk. Waldkirch Bernhard von. *Natur und Mensch. Zu Staffierung de Landschaft bei Adrian Zingg*. In: *Adrian Zingg. Wegbreiter der Romantik*. Hrsg. von Petra Kuhlmann-Hodick, Claudia Schnitzler, Bernhard von Waldkirch. Dresden Sandstein Verlag, 2012, 279 S.; Ill., hier S. 60–65.

¹²³ *repoussoir* – atspiest atpakaļ, franču val. Tā apzīmē gleznas priekšplānā (centrā vai vienā no malām) novietotu objektu (parasti cilvēku figūras, kokus, būves fragmentu) kas attēlots akcentēti – daudz lielākā mērogā un tumšākās krāsās, lai tādējādi radītu dziļuma iespaidu. *Repoussoir* figūras, kas atrodas tieši skatītāja redzeslaukā, itin k ierāmē attēloto ainu. Šāda kompozīcija īpaši raksturīga kā 17. gs. Holandes mākslinieku darbiem (piemēram, Vermēram Reisdālam), tā franču, itāļu, šveiciešu baroka un klasicisma laikmeta vedutām.

¹²⁴ Busch, 1993, 20.

gaumi un pabeigtību.¹³¹ Budberga darbos jūtamas ietekmes, tomēr tās grūti definēt, tā virtuozās 24 vīriešu galvu un mīmikas skices vedina domāt par Rembranta (*Rembrandt*, 1606–1669) manieres studijām, buru laivas Grāvenheides skatos (tāpat kā arī skatā pie Bukultu tilta) raisa viegļas asociācijas gan ar Holandes Zelta laikmeta (17. gadsimts) marīnistu darbiem, gan franču lielajiem ainavistiem – Klodu Lorēnu (*Claude Lorraine*, 1600–1682) un Klodu Žozefu Vernē (*Vernet*, 1714–1789). Latvijas mākslas vēsturē Budbergs ir viens no pirmajiem, kas zīmējis nakts ainavu (1779). Poētiskā nakts ideālainava no Fosa albuma ar rēnas mēnesgaismas apspīdētām savādas konfigurācijas drupām pie ūdens pārlicinoši demonstrē sentimentālisma pasaules izjūtu un liek pārdomāt kā Holandes Zelta laikmeta,¹³² tā arī angļu ainavisma tradīciju ietekmes un radošu sintēzi. Turklāt vairākos aspektos: ne tikai tēmas izvēlē un elēģiskajā noskaņā, kas vedina domāt par Vidzemei visai agrīnu, ja ne pirmo *gotikas atdzimšanas* (*Gothic Revival*)¹³³ refleksiju ar tam raksturīgu viduslaiku baznīcas drupu motīvu un kapsētas krustiem tuvskatā, bet arī par angļu ainavisma skolai tipisku un modernu tehnisko realizējumu. Tē vietā norāde uz cita mēnesgaismas noskaņu cienītāja un zīmētāja – Johana Volfganga Gētes izteikumu par viņam uzdāvinātajiem angļu mākslinieku zīmējumiem – tās ir *studijas uz zila un pelēka papīra, ar melnu krītu un mazliet pasteli, nedaudz mākoņainas, bet kopumā tomēr labi iecerētas un rūpīgas*.¹³⁴ Gēte bija norādījis uz risinājumu – lai pastiprinātu

¹³¹ Bergmann 1787, 225.

¹³² Piemēram, saikni ar Holandes ainavistu Jakoba van Reisdāla (*Ruysdael*, 1628–1682) vai Jana Dirksa Bota (*Jan Dirksz Both*, 1618?–1652) interesi par drupu ideālainavām, bagāto koku, gaismas un mākoņu atveidojuma pieredzi, tāpat kā ar Arta van der Nēra (*Aert van de Neer*, 1603–1677) izkopto Holandes pilnmēness noktirņu jeb nakts ainavu žanru.

¹³³ Virziens arhitektūrā, kura sākotne Anglijā saistās ar H. Volpola (*Walpole*, 1717–1797) darbību. 18. gs. 40. gados kā arhitektūrā, tā literatūrā Volpols atdzīvināja interesi par gotiku; pēc Volpola ieceres viņam tika uzbūvēta pirmā neogotikas stila pils Stroberihilla (*Strawberry Hill*, 1747–1770). Volpols ir pirmā "gotiskā romāna" *Otranto pils* autors (*The Castle of Otranto*, 1764).

¹³⁴ Goethe J. W. *Landschaftliche Malerei. Ausführliche Schema*. In: Goethe J. W. *Schriften zur Kunst. Goethes Werke*. Bd. XII. Hrsg. E. Trunz, H. J. Schimpf. Muenchen: Beck, 1999, S. 220. Google books. Gētes uzmetumi; teksts tapis ap 1825. gadu Jēnā, tā

(gubernante ir francūziete no Kēnigsbergas). Tomēr tie ir mierīgi, ieturēti vērotāji, kas vairāk piederīgi *ancien rēgime*, nevis afektētie moderno laiku personāži,¹²⁵ lai gan redzams, ka daļa attēloto personu iesaistīta kopīgā sarunā vai darbībā, tomēr tās ir visai statiskas un novietotas ar jūtamā distanci viena no otras. Grāvenheides aina interpretējama ideju vēstures kontekstā, tās noskaņa apliecina sentimentālisma pamatvērtības – dabas skaistuma izjūtu, respektu pret ikdienas dzīvi un vienkāršām, nesamākslotām attiecībām. Herdera un Budberga Grāvenheides koncepti ir ļoti radniecīgi un tomēr arī atšķirīgi. Herdera lauku dziesmā *Grāvenheide* ir neskartas dabas skaistuma iemiesojums, savukārt Budbergs savā gleznā rāda Grāvenheidi kā dabas un civilizācijas līdzsvara atainojumu; ainavā redzama gan neskarta daba (krasts, kulises ar kokiem), gan muižas parks ar cirpto baroka stila dzīvžogu (te vietā runāt par angļa Viljama Gilpina (*Gilpin*, 1724–1809) ainavas estētiku un gleznieciska skaistuma konceptu)¹²⁶ un antīko skulptūru laivu piestātnē (atlēts ar šķēpu bet varbūt tirgotāju patrons

¹²⁵ Par grafiķa D. Hodovecka (*Chodowiecki*, 1726–1801) un matemātiķa-literāta G. Kr. Lihtenberga (*Lichtenberg*, 1742–1799) raksturotājiem atšķirīgajiem izturēšanās modeļiem un tipāžiem – mierīgajiem un afektētajiem vērotājiem (1777, 1779), kas demonstrē disciplinēto senās aristokrātijas pārstāvju manieres, un no pilsoniskās vides nākušajiem ekspresīvajiem literātiem un to atšķirīgo attieksmi par īstenību (tostarp mākslas darbu un dabas recepciju, ķermeņa valodu), sk. Sommer, Ingrid. *Der Fortgang der Tugend und des Lasters*. Daniel Chodowieckis Monatskupfer zum Göttinger Taschenkalender mit Erklärungen Georg Christoph Lichtenbergs 1783–1787. Frankfurt a. M. 1975; tāpat Busch, Werner. *Daniel Chodowieckis "Natürliche und affectirte Handlungen des Lebens"* In: Originalveröffentlichung in: Hinrichs, Ernst (Hrsg.): Daniel Chodowiecki: (1726–1801); S. 77–99.; sk. tiešsaistē http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/artdok/1773/1/Busch_Daniel_Chodowieckis_Natuerliche_und_affectirte_Handlungen_des_Lebens_1997.pdf

¹²⁶ Literāts un grafiķis Gilpins definēja (1768) gleznieciska (*picturesque beauty*) skaistuma jēdzienu: gleznains ir ainavā un gleznā tveramais skaistums, kurā apvienojas skaistais un cēlais, dabas skaistumā iekļaujot vēsturiski nozīmīgus, cēlus civilizācijas pieminekļus (tātad arī pilsdrupas); slavenākie Gilpina darbi ir: Gilpin W. *An essay on prints: containing remarks upon the principles of picturesque beauty* (London, 1768) un Gilpin W. *Observations on the River Wye and several parts of South Wales, etc. relative chiefly to Picturesque Beauty; made in the summer of the year 1770*. London 1782, sk. pirmizdevumu digitālā bibliotēkā tiešsaistē: <http://www.archive.org/stream/riverwyesouthwaloogilp#page/151/mode/thumb>

ainavas emocionālo noskaņu, fiksētu gaismas spēles un mākoņu faktūru, angļu mākslinieki savām skicēm bija izvēlējušies tonētu papīru.¹³⁵ Tāpat naktis skatā dara arī Budbergs, apliecinot savu profesionalitāti un spēju sekot laika garam.

Glezna *Trīs vīrieši* (jeb filozofi, kas sarunājas) (LNMM Rīgas Birža) šķiet brīvi veidota kompozīcija, kas tomēr raisa aizdomas, ka Budbergs varētu būt iespaidojies no Rafaēla freskā *Atēnu skola* atrodamajiem Aristoteļa, Platona un Sokrāta portretējumiem. Žanra aina ar nepretenciozo sižetu *Vīrs zilos svārkos ar ēzeli* (Rundāles pils muzejs) varētu būt tapusi kā Itālijas vai Francijas ceļojuma reminiscence. Dzimtas portretu galerijai Veselavas muižā Budbergs meistarīgi kopējis Johana Kristofa fon Kampenhauzena portretu (Cēsu Vēstures un mākslas muzejs) no Jozefa Darbesa (*Darbes*, 1747–1810) oriģināla, tāpat ticis kopēts Rīgas apriņķa baznīcas virsvaldes priekšsēdētāja Baltazara fon Kampenhauzena (1689–1758) portrets (Rīgas Ķeizariskā liceja zālei, vēlāk – Rīgas Sv. Jēkaba baznīcā).¹³⁶ Budberga pašportreti liecina par godprātīgu un patiesu vērojumu un meistarīgu roku, kā eļļas gleznojumā,¹³⁷ tā ekspresīvi atbrīvotā zīmējumā¹³⁸ un rāda *viņa ārkārtīgi interesanto seju, kurā atainojas izkopts gars un dziļi jutīga sirds*.¹³⁹

Pāris Budberga darbu iemantoja tālākdzīvi pēc autora nāves. Tā alegoriska satura zīmējums¹⁴⁰ tika atveidots vara gravūrā un kļuva par

pirmiespiedums 1832. gadā. Sk. komentāru S. 672, 677. Te Gēte runā par 16 zīmējumiem, ko Romā (1786–1788) saņēmis kā dāvanu no kādiem angļu māksliniekiem.

¹³⁵ Piemēram, zināms, ka angļu gleznotājs Tomass Geinsboro (*Gainsborough*, 1727–1788) bieži zīmējis uz pelēka vai zilpelēka papīra. Britu akvarelists Aleksandrs Kozens (*Cozens*, ap 1717–1799) savos darbos mērķtiecīgi fiksēja daudzveidīgos dabas un atmosfēras fenomenus, īpaši saules un mēness staru radītās gaismas spēles debesis un mākoņos, lai stimulētu skatītāju emocionālītāti. Kozens pastāvīgi meklēja veiksmīgākos tehniskos risinājumus daudzveidīgo un mainīgo gaismu un ēnu atveidojumam.

¹³⁶ Portreti nav saglabājušies, sk. "Sarakstu" beigās.

¹³⁷ Agrāk *Rennenkampf* (Porkuni/Borkholm, Igaunija) īpašumā, nav saglabājies. Fotokopija Marburgā, Bildarchiv Foto Marburg. Budberga pašportrets atradies arī Jaunlaicenes muižā, sk. DBBL 123

¹³⁸ Brotze. *Monumente III*, 132. V.D. Budberga pašportrets (tondo). 1776.

¹³⁹ Bergmann 1787, 231.

¹⁴⁰ LNMM Z-2955/79.

Hermejs ar zizli). Ainavai piemīt rāms miers, mākslinieka skatījums ir vērtīgs un sirsnīgs, bet rūpīgais piecu rosiņu latviešu zvejnieku atveidojums, kuriem attēla priekšplānā izvēlēta teju vai centrālā vieta, apliecina Budberga attieksmes cieņpilno intonāciju, kas vērojama arī citos Budberga darbos.¹²⁷ Vērtīgi ieskatīties un ieklausīties vienkāršo ļaužu dzīves norisēs Budbergs prata; Šlangenbādes kūrorta apkārtnē 1777. gada vasarā viņu visvairāk bija iepriecinājušas vācu zemnieku dziesmas: *priecīgo plāvēju gaviļējošais tonis, kas neko nav studējuši; [...] sajaukts ar putnu slavas dziesmu, – bija labākais koncerts par to, ko kāds resns kastrāts uz godājamas skatuves trallina kā nožēlojamā farsā.*¹²⁸ Vai nav vērts atkal atgādināt par Herderu fascinētajam latviešu Jāņu dziesmām Grāvenheidē, lai apdomātu, cik garīgi tuvi bijuši Herders un Budbergs?

Tāpat kā Herderam, arī Budbergam Grāvenheide bija harmonijas un prieka simbols, paradīze: te viņš bija pavadījis viskaistāko laiku, te, draudzības vērtību baudot, domājis par mākslu, Elizejas laimi un labajām dvēselēm, kas viņu mīl; tas izskan arī dzejolī, ko Budbergs atsveicinoties vērtījis Grāvenheidei.¹²⁹ 1784. gada maijā, kad Budbergam jāceļo uz Valku, lai pildītu apriņķa muižniecības maršala pienākumus, viņš nevarēja pabraukt garām tik ļoti iemīļotajai Grāvenheidei; te viņš pakavējas vēl pāris stundas, itin kā atvadoties¹³⁰ – un kā izrādījās – uz neatgriešanos.

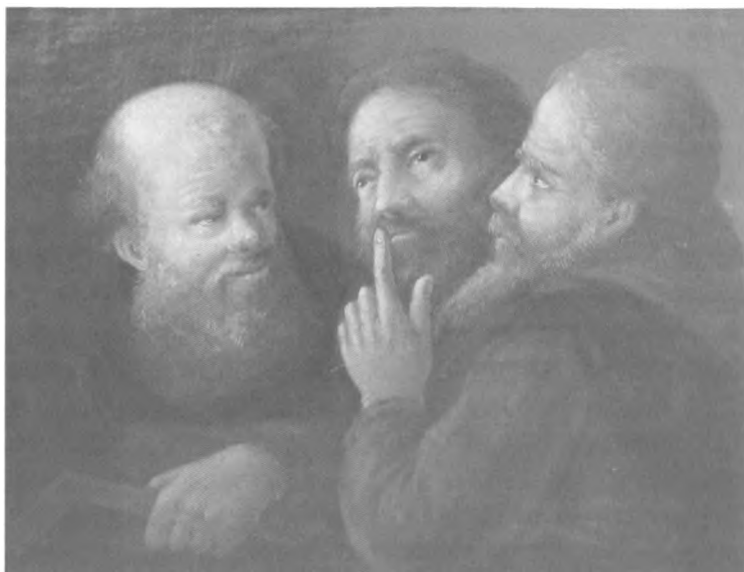
Bergmanis raksta, ka *brieduma gados Budbergs nekad nekopēja citu darbus. Viņa brīvais gars pretojās šādai atkarībai [...] viņam bija neizsmeļama ideju bagātība, ko tas fiksēja uz papīra ar vislielāko precizitāti, patiesumu,*

¹²⁷ Latviešu zemnieki siena laika darbos apdzīvo arī Budberga Strazdumuižas skatu, ko pārzīmējis Broce, sk. *Trastena vai Toravesta muižas, parasti to sauc par Strazdumuižu, skats pie Juglas ezera 1779. gadā* (Prospect von Trastenhof oder Thor Avestenhof insgemein Straßenhof genannt an der Jägelsee 1779.), sk. Brotze *Monumente* V, 58; Broce *Zīmējumi* 2, 46.

¹²⁸ Budberg W.D. *Beschreibung eines Aufenthalts im Schlangenbade*. Rīga: bey Johann Friedrich Hartknoch, 1779, S. 27.

¹²⁹ Bergmann 1787, 232. (*Ihr bleibet unvergesslich, liebliche Gefilde...*). Domājams, ka dzejolis rakstīts pēc 1781. gada, pēc tam, kad Budbergs bija pārdevis Strazdumuižu un devies prom no Juglas ezera apkārtnes, vai ap 1783. gadu, kad Budbergam jāuzņemas pienākumi Valkā.

¹³⁰ Bergmann 1787, 236.

V.D. fon Budbergs. *Trīs vīrieši (trīs filozofi)*. 1780. Kartons, eļļa.
24 x 31. LNMM, Mākslas muzejs "Rīgas Birža", ĀMM GL-1031.
Latvijas Nacionālā mākslas muzeja kolekcija.

Vidzemes–Igaunijas adrešu kalendāra frontispisa lapu,¹⁴¹ bet kāda cita Budberga radīta alegoriska satura kompozīcija pēc viņa nāves tika izmantota rekonstruētās pilsētas bibliotēkas zāles freskas iecerei, tādējādi kļūstot par klasicisma laika Rīgas iespaidīgākā sabiedriskā interjera sastāvdaļu;¹⁴² 1788. gadā fresku *Pētera I lode* pēc Budberga zīmējuma darināja daiļkrāsotājs Augusts Vilhelms Heitmans.¹⁴³

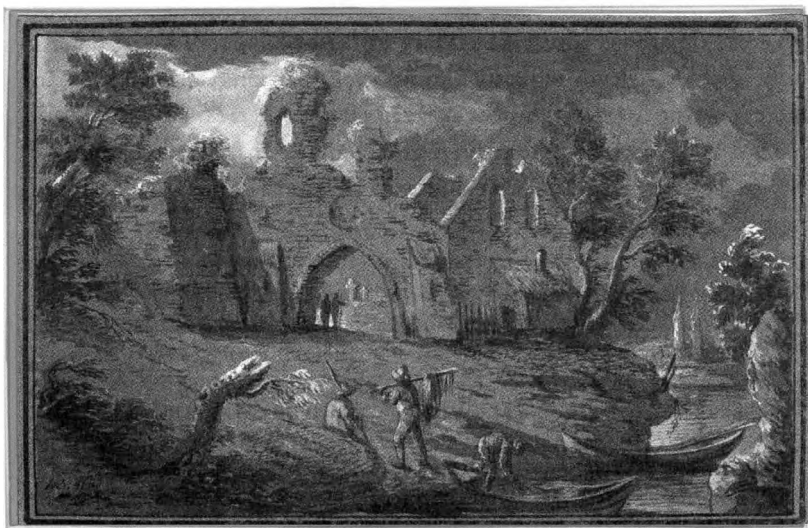
¹⁴¹ *Lief- und Ehstländischer Staats- und Adress-Calender auf das Jahr Christi 1785*. Hrsg. von Balthasar Bergmann. Marienwerder: gedruckt bey Johann Jacob Kanter [1784]. [64], 315, XII, 132 S. Frontispisu pēc V. D. fon Budberga zīmējuma grav. D. Bergers (*Berger*).

¹⁴² Taimiņa Aija. *Ideālās bibliotēkas vīzija 18. gs. izskaņā*: Kristofa Hāberlanda un Johana Kristofa Bērensa veltījums savai pilsētai un līdzpilsoņiem. No: *Mākslas vēsture un teorija*, 2007/8, 62.–71. lpp.

¹⁴³ 1788. gada 5. februārī Rīgas krāsotāju amata eltermanim A. V. Heitmanim (*August Wilhelm Heydtmann*, ap 1750-?) samaksāti 175 valstsdālderī par visiem 1786. gadā

V. D. fon Budbergs. Galvu studijas. 1780. Papīrs, tuša. 15 x 17 cm. LNMM Z-2956/10. Latvijas Nacionālā mākslas muzeja kolekcija.

V. D. fon Budbergs. Drupas pie ezera, naktī. 1779.9.VI.
Zilpelēks papīrs, tuša, guaša. 14,8 x 23,1 cm. LNMM Z-2955/90.
Latvijas Nacionālā mākslas muzeja kolekcija.

...DER FREUDE MICH ALLEIN GEWEICHT¹⁴⁴

...TIK PRIEKAM VIEN ES SEVI SVĒTĪJU

Budberga dzīves pamatvērtība un eksistenciālais pamats bija prieks, bauda. Prieks, ko sniedza radošais ģēnijs; prieks par tuvību dabai un skaisstumam; prieks, kura avots bija mīļie tuvinieki un līdzcilvēki; *viņš bieži bija priecīgs līdz ekstāzei, turklāt no tā necieta viņa sirds, prāts un labie tikumi.*¹⁴⁵

Budbergam to spēja nodrošināt vispirms jau viņa piedzimšanas fakts, kas pārmantojamības dēļ viņam bija sniedzis finansiālu drošību un garantētu mājiņu, tiesības un īpašumu un atbrīvojis no nepieciešamības nodoties karjerai, algotam un reglamentētam darbam vai dienestam. Noprotams, ka Budberga ienākumi nav bijuši lieli, īpaši mātes dzīves laikā viņa līdzekļi bija ierobežoti,¹⁴⁶ bet tomēr pietiekami izvēlētajam dzīvesstilam. Augstāk par bagātību Budbergs vērtēja radošas personības pašrealizāciju, intelektuālu un emocionālu baudījumu, ko sniedz jaunrade: *mākslas un mūzas es godāju kā vislielākos svētos, un tie man sagādā stundas, ko neviens cilvēks par naudu nopirkt nevar,*¹⁴⁷ neierobežojot sevi viena žanra, jomas vai tēmas ietvaros, viņš apgalvojis: *manas baudas pakāpi nosaka daudzveidība.*¹⁴⁸ Budbergs vēl spēlējis flautu savu bērnu priekam, ziemā virpojis koka lietas, darinājis mākslinieciskus darbus no kartona.¹⁴⁹

Budberga harmoniskās un viengabalainās personības tīrais skaņojums balstījās tikuma un nesagraujama sirdsmiera spēkā. Budbergu raksturoja vienkāršība, pastāvīgs gandarījums par savu dzīvi un tās apstākļiem.

Rimta un darbīga dzīve dabas tuvumā laukos Budbergam un viņa ģimenei bija būtiskāko dzīves vērtību apliecinājums un iepriecinājums. Strazdumuižas un Grāvenheides apkārtnē, *dabas skaistumi veidoja viņa garu un gaudi, tie uzmundrināja, pieradināja pie kārtības un saskaņas un attīstīja*

veiktajiem krāsotāju darbiem un arī par lielo gleznojumu zālē, kur attēlots imperators Pēteris I, sk.: LVVA, 1390. f., 4. apr., 1528. l., 522. lp.

¹⁴⁴ Bergmann 1787, 232.

¹⁴⁵ Bergmann 1787, 228.

¹⁴⁶ Sonntag, 1812, 162.

¹⁴⁷ Bergmann 1787, 222: *Die Künste und die Musen, pflegte er zu sagen, verehere ich als die grössten Heiligen, und sie schaffen mir Stunden die sich kein Mensch durch Geld erkaufen kann.*

¹⁴⁸ Bergmann 1787, 227.

¹⁴⁹ Bergmann 1787, 228.

*viņā vispatīkamākās jūtas.*¹⁵⁰ Kulturologs Anatolijs Šendriks (*Шендрик*) norādījis, ka jau Petrarkam (*Petrarch*, 1304–1374) cilvēka un dabas harmonija bija viens no svarīgākajiem cilvēka brīvības nosacījumiem; Petrarka, kurš sevi bija saucis par *birztaļu pilsoni*, rakstīja: *pilsētas ir manu domu ienaidnieces, meži – draugi. [...] Pilsētā esmu cits cilvēks nekā laukos. Te es pakļaujos dabai, bet tur – piemēram.*¹⁵¹ Zem šiem vārdiem no Petrarkas traktāta par vientulīgo dzīvi *De vita solitaria* (1346–1457) noteikti būtu parakstīties arī Budbergs, kuram (pateicoties Meinhardam) Petrarkas darbi varēja būt ļabi pazīstami, arī traktāts, kur pirmo reizi tikusi kritizēta pilsētas kultūra. Distancējoties no reglamentētās pilsētas dzīves, Budbergs reizē distancējās no savām aprindām un ignorēja aristokrātijai raksturīgo etiķeti: *viņš necieta ceremoniālu stīvumu, augstprātību,*¹⁵² Budberga demokrātisms, radošums un personīgā atbrīvotība izpaudās arī ironiskā attieksmē pret kārtas privilēģijām: *viņam lielākā izprieca bija padarīt smieklīgu lepnumu par dižciltīgu izcelsmi, tiesībām un bagātību (ko viņš kā aristokrāts īpaši bieži redzēja savas apkārtnes piemēros), tēlot cilvēku ākstības, un tas viņam izdevās ļoti asprātīgi.*¹⁵³ Strazdumuižas zemnieki un kalpotāji *viņu esot godājuši kā tēvu,*¹⁵⁴ [...] *viņa pavēles bija pildītas ar draudzību un rūpēm un tādā veidā, kā viņš tās deva, tās zaudēja pavēles izteiksmi.*¹⁵⁵ Zemnieku apspiešana Budbergam nebija pieņemama nekādā veidā, viņš necietis arī verdzisku izturēšanos,¹⁵⁶ labprāt apbalvojis zemnieku centību, spējas, uzticību, Jāņos rīkojis loteriju un *apdāvinājis zemniekus ar grāmatām, nažiem, sirpjiem, sievietes greznumlietām.*¹⁵⁷ Dažu acīs minēto raksturiezīmju kopums bija Budbergam sagādājis tāda kā savdabja slavu,¹⁵⁸ ko vēl papildināja visiem laikabiedriem ļabi zināmais (un tolaik mulsinošais) fakts, ka viņš bija konsekvents veģetārietis.¹⁵⁹

¹⁵⁰ Bergmann 1787, 227.

¹⁵¹ Citēts pēc: Франческо Петрарка. В кн.: Шендрик А. И. *Теория культуры*: Учеб. пособие для вузов. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, Единство, 2002, tiešsaistes publikācija <http://www.countries.ru/library/culturologists/petrarch.htm>

¹⁵² Bergmann 1787, 231.

¹⁵³ Bergmann 1787, 227.

¹⁵⁴ Bergmann 1787, 233.

¹⁵⁵ Bergmann 1787, 233.

¹⁵⁶ Bergmann 1787, 233.

¹⁵⁷ Bergmann 1787, 233.

¹⁵⁸ Bergmann 1787, 235.

¹⁵⁹ Bergmann 1787, 223. Budbergs bija veģetārietis kopš 1776. gada, kad bija nopietni slims (acīmredzot, kuņģa asiņošanas dēļ). Lai atveseļotos, viņš devās uz Šlangenbādes

Bergmanis asredzīgi rezumēja: *Viņa pamatraksturs bija cilvēkmīlestība, tik tīra, mērķtiecīga, darbīga, ilglaicīga tā atmirdzēja ne vien viņa sejā, bet visās viņa darbībās.*¹⁶⁰

ROPAŽU MAUZOLEJS

Budbergs saskaņā ar viņa gribu tika apglabāts Ropažos/*Rodenpois*, Bergu–Kampenhausenu–Budbergu kopīgajās dzimtas kapenēs. J. Kr. fon Kampenhausenam piederošās Ropažu muižas kapenes 1780. gados tika uzbūvētas pēc V. D. Budberga zīmētā meta. To 1791. gadā apliecināja J. Kr. Broce, kas turklāt savam Ropažu muižas kapu *in situ* zīmējumam bija piešķīris atritinātas lapas formu,¹⁶¹ tā vedinot domāt, ka tikusi pārzīmēta Budberga skice. Neparastais mauzolejs joprojām spēj pārsteigt, un jādomā, ka arī 18. gadsimta beigās no sarkaniem ķieģeļiem mūrētā celtnē radīja skatītājos spēcīgas izjūtas. Jo kapenēm Budbergs bija izmantojis piramīdas formu valodu: uz smagnējās kubveida pamatbūves ir novietots četrstūrains piramidāls tornis. Ropažu muižas mauzolejs tiek uzskatīts par senāko piramidālo celtni Latvijas teritorijā.¹⁶² Vēl mulsinošāk, ka gandrīz identiska piramīda ap to pašu laiku tika uzbūvēta Igaunijā, Vinnu /*Võnnu* agrāk *Wendau* kapos¹⁶³ Tartu apkārtnē, Sarakustes /*Sarakuste* agrāk *Sarrakus*

minerālūdeņu kūrortu, ieturēja stingru diētu, pilnībā atsakoties no gaļas ēdieniem. Iznākumā Budbergs atguva veselību.

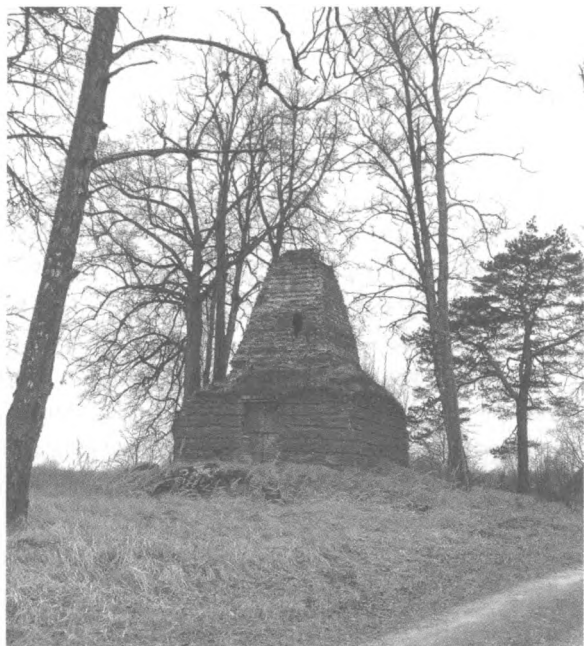
¹⁶⁰ Bergmann 1787, 234

¹⁶¹ Brotze. Monumente IV, 168.

¹⁶² Lancmanis Imants. Iznīcības simboli un romantisms. No: *Romantisma un neoromantisma māksla: IV Borisa Vīpera piemiņa konferences (1994. gada 21. aprīlī) materiāli*. Rīga, 1998, 54.–55. lpp.; Kampe Pauls. *Dzimtas apbedījumi un mauzoleji Vidzemes un Kurzemes muižās no 18. gs. līdz 19. gs. vidum* (Elitas Grosmanes tulks. no vācu val., priekšvārds un komentāri) / Paul Campe. *Erbbegebnisse und Mausoleen auf den Landgütern in Livland und Kurland vom 18. bis Mitte des 19. Jahrhunderts* (Übersetzung aus dem Deutschen, Vorwort und Kommentar von Elita Grosmane). No: *Mākslas vēsture un teorija*, Nr. 15, 2012, 15. lpp., att. nr. 11.

¹⁶³ Vinnu veco kapu mauzolejs fiksēts Igaunijas pieminekļu reģistrā tiešsaistē, sk. aprakstu Igaunijas pieminekļu reģistrā: A. G. de Villebois' kabel; <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=7316>

Atšķirībā no Ropažu būves Vinnu mauzoleja piramidālais tornis ir oktagonāls.

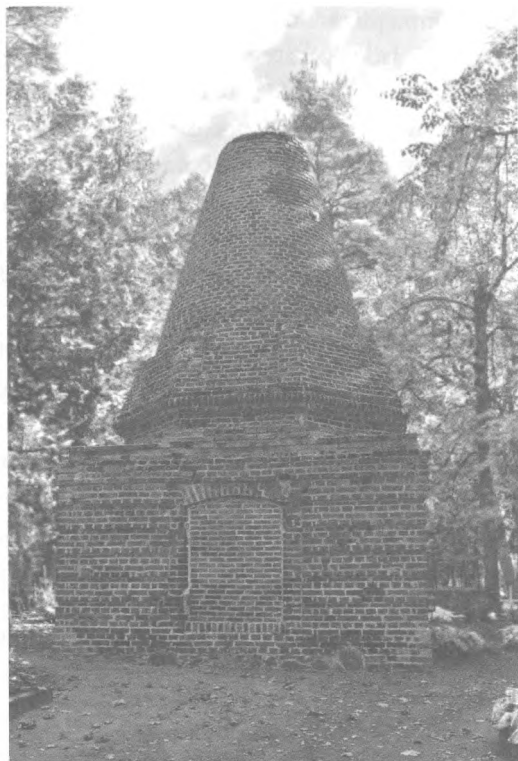

Kampenhauzenu-Budbergu-Bergu kapenes Ropažos.

Ap 1783.–1784. Fotogrāfija: A. Taimiņa, 2016

un Kuristas /Kurista agrāk Kurrista īpašniekam, artilērijas ģenerālfeldzoigmeistaram Aleksandram Gijomam de Vilbuā (*Guillemot de Villebois*, 1716–1781).¹⁶⁴ Vai būtu notikusi modernas arhitektoniskas idejas pārnese telpā un laikā?... Neizprotamo un pārsteidzošo Ropažu–Vinnu fenomenu izdevās skaidrot vienīgi ar ģealoģijas studiju palīdzību, kas kārtējo reizi apliecināja, cik liela, pat izšķiroša nozīme kā visas Eiropas aristokrātijas, tā Baltijas vācu muižniecības kultūrā ir bijusi radniecībai. Saprotot, kādā veidā – pat dubultā radniecībā – bija saistītas Budbergu un Vilbuā dzimtas, kļūst saprotams (vai nojaušams), kāpēc piramidālais mauzolejs bija dubultojušies simtiem kilometrus no Ropažiem. Proti, V. D. Budberga vecākā māsa

¹⁶⁴ DBBL 886.

A. G. de Vilbuā kapenes. 18. gs. 80. gadi. Vinnu (Võnnu) vecā kapsēta, Igaunija, Tartu rajons. Fotogrāfija, 2013, Wikipedia, https://et.wikipedia.org/wiki/V%C3%B5nnu_vana_kalmistu

Anna Helēna¹⁶⁵ bija Aleksandra Vilbuā sieva, bet viņas dēls Stefans Vilbuā (1757–1835) vēlāk apprecējās ar savu māsīcu – V. D. Budberga meitu.¹⁶⁶

Tomēr Ropažu un Vinnu piramidālie mauzoleji liecina ne tikai par asinsradniecības saitēm. Abas būves runā izteiksmīgā simbolu valodā un vēsta par cita veida ļaužu kopību.

¹⁶⁵ Anna Helēna fon Budberga (1738–?), laulības notikušas Rīgā, 1755. gadā.

¹⁶⁶ Eleonora Anna Doroteja fon Budberga (1769–1836). Budberga ir S. Vilbuā otrā sieva, laulības notika 1790. gadā.

Ropažu un Vinnu piramīdu prototipa meklējumi ved vairākos virzienos un risinās dažādās laiktelpās; te nepārprotami jūtama seno civilizāciju un antikās pasaules diženā klātbūtne, un tikpat pārliecinošs ir apgaismības laikmeta universālo filosofiski sociālo ideju konteksts.

Imants Lancmanis¹⁶⁷ norādījis, ka Ropažu kapličas prototips atrodams Neapolē, tas ir Romas impērijas laiku mauzolejs – t.s. Vergīlija kaps, kas 18. gadsimtā senatnes cienītāju aprindās bija ļoti zināms; šā mauzoleja replikas kļuva par parku rotu arī Vācijā, piemēram, Hesenes–Kaseles landgrāfa Frīdriha II (valdījis 1760–1785) pils parkā tāds tika uzbūvēts jau ap 1775. gadu (*Bergpark Wilhelmshöhe Grabmal des Virgil*).¹⁶⁸ Ja tā, tad ļoti iespējams, ka Budbergs Vergīlija kapu apmeklēja kopā ar Meinhardu jau savas lielās tūres laikā.¹⁶⁹

To neizslēdzot, jāatceras, ka piramīda 18. gadsimta otrajā pusē bija kļuvusi par vienu no spēcīgākajiem brīvmūrniecības simboliem: brīvmūrnieki uzskatīja piramīdu par ideālu savu institūciju un to slepeno doktrīnu simbolu, kurā izpaužas dievišķā gara, materiālās pasaules un radīšanas idejas, Ēģiptes un senā Oriēta kultūra tika uzskatīta par hermeneitisko zināšanu pirmavotu.

Savukārt piramidālais mauzolejs atpazīstams kā t.s. brīvmūrnieka kapa piemineklis gan Vācijā, gan Polijā un Krievijā, gan ASV un pat Indijā.¹⁷⁰ Kampenhauzenu, Budbergu, Bergu, Vilbuā vārdi ir atrodami dažādu brīvmūrnieku ložu sarakstos (kaut gan par V. D. fon Budberga piederību brīvmūrniecībai nav ziņu); Rīgas brīvmūrnieku ložas *Zum Schwerdt* 1781. gada sarakstā ar nr. 78 atrodams arī Rīgā dzimušais Stefans Vilbuā no Kuristas muižas,¹⁷¹ kurš jau tad varēja uzzināt no sava tēvoča – mātesbrāļa V. D. Budberga par Ropažu mauzoleja ieceri.

¹⁶⁷ Lancmanis 1989, 54–55.

¹⁶⁸ Bergpark Wilhelmshöhe, sk. publikāciju tiešsaistē https://de.wikipedia.org/wiki/Bergpark_Wilhelmsh%C3%B6he

¹⁶⁹ Bermann 1787, 220; tas varēja notikt ap 1758. gadu, pēc tam, kad viņš atstāja Štrāsburgu.

¹⁷⁰ Liels skaits monumentu piramīdas formās atrodami 1767. gadā izveidotajā Ostindijas kompānijas britu kapsētā Kalkutā, Dienvidu Parka ielā (*South Park Street Cemetery, Kolkata*).

¹⁷¹ *Verzeichniss derer Glieder der gerechten und vollkommenen, unter dem hohen Ordens-Directorio stehenden, Freimaurer Loge zum Schwerdt, in Riga, auf das Jahr 1781*. [Rīga:

Jāatceras, ka Kaseles parka piramīdu būves rosinātājs – landgrāfs Frīdrihs II arī bija prominents brīvmūrnieks, kura laikā visas Kaseles ložas tika leģitimētas un strauji attīstījās.¹⁷² Vergīlija kapa atdarinājums ir arī Prūsijas karaļa Frīdriha II (Lielā) brāļa, Prūsijas prinča Heinriha (*Heinrich, Prinz von Preussen*, 1726–1802) kapenes Reinbergas (*Rheinberg*) pils parkā;¹⁷³ princis, tāpat kā viņa brālis karalis, bija brīvmūrnieks. Nav izslēgts, ka Budbergs varēja redzēt arī Vilhelmshēes mauzoleju 10 gadus vēlāk (ap 1777. gadu), kad devās uz Šlangenbādes kūrortu Vācijā.

Līdzīgu domāšanas paradigmu, tikai visaugstākajā mērā abstraktā izvērsumā 1785.–1786. gadā demonstrēja franču arhitekta vizionāra Etjēna Luija Bulē (*Boullée*, 1728–1799) megaprojektu lapās redzami utopiskie ēģiptiešu kenotafi (*cénotaphe de style égyptien*).¹⁷⁴

Eksotiskās Ropažu piramīdas sakarā uzplaiksnī gluži netveramas un dokumentāli nepierādāmas asociācijas, kas vedina atkal apdomāt ideju

s.e., 1781], S.[6]. vienīgais eks.: LUAB R, Ms. 1142/2; nr. 14. Ložas 1781. gada sarakstā arī vairāki citi Herdera loka rīdzinieki: J. Fr. Hartknohs (nr. 4), Liborijs Bergmanis (nr. 8), Johans Jakobs Foss (nr. 17), Johans Benjamins Fišers (nr. 20).

¹⁷² Historie der Johannisloge zur Freundschaft Kassel; skatīts <http://www.zurfreundschaft.de/historie.php>

¹⁷³ princis Heinrihs jau 1785. gadā pats sev lika uzcelt šo mauzoleju nošķeltas spiramīdas veidā, un vēlāk pats sev sacerēja arī epitāfiju. Kapa piramīdas projektu realizēja G. V. Šteinerts (*G. W. Steinert*), sk.: Lange, Heinrich. *Der Sarkophag des Prinzen Heinrich von Preußen. Zum 200. Todestag des Bruders Friedrichs des Großen*. In: *Die Geschichte Berlins*; skatīts tiešsaistē: <http://www.diegeschichteberlins.de/geschichteberlins/personlichkeiten/personlichkeitennot/480-preussen-prinz-heinrich-von-ruhestaette.html> Lai gan ticis norādīts, ka Reinbergas pils piramīdas paraugs ir bijis t.s. Vergīlija kaps, tomēr redzams, ka tai nav kuba formas pamatbūves; jāsecina, ka par paraugu kalpojušas Ēģiptes piramīdas vai Gaja Cestija piramīda Romā.

¹⁷⁴ Bulē ap 1786. gadu radījis virkni abstraktu būvju projektus, kuru pamatā ir Ēģiptes piramīda, t.s. ēģiptiešu kenotafus, tāpat Bulē projektējis kenotafus ar noapaļotu konusveida virsotni. Zīmējumi glabājas Francijas Nacionālajā bibliotēkā, sk.: *La composition des monuments funéraires*, In: *Etienne-Louis Boullée: exposition de la Bibliothèque nationale de France*; virtuāla izstāde tiešsaistē: <http://expositions.bnf.fr/boullée/arrret/d6/index.htm>; konusveida kenotafs (*cénotaphe dont la pyramide est ronde, signature BNF-EST Ha 57, f. 4, Ekta Rc C 16860, pl. 20*), sk.: <http://expositions.bnf.fr/boullée/grand/93.htm>

pārneses nozīmi un to, cik ļoti un kādās formās Herdera jaunības laiku darbi varēja iespaidot noteiktu reāliju tapšanu.

Jaunais Herders savā 1766. gada veltījumā aicināja Budbergu atcerēties draugu, *kurš, ar tevi kopā būdams, domāja, jokoja, lasīja,*¹⁷⁵ tā uzsverot, cik cieša intelektuāli emocionāla saikne abus saistījusi. Herdera un Budberga kopīgi risinātās sarunas un pārdomas varēja izraisīt lasīšana. Vai nebūtu iespējams, ka to tēma saistījās ar senās Ēģiptes filozofiju, mākslu, arhitektūru; jo zināms, ka tobrīd Herders jau bija sācis vākt materiālus liela apjoma filozofiski-antropoloģiskam darbam *Senākā cilvēces liecība*.¹⁷⁶ Herdera Rīgas laika koncepti¹⁷⁷ un vēstules liecina, ka jau 1768. gadā viņš nopietni studējis antīko un austrumu mākslu, arhitektūru, mitoloģiju. Ēģiptes antīkvitātes un pieminekļus Herders iepazīna ar grāfa A. K.F. de Keli (*Caylis*, 1692–1765) bagāti ilustrētā senās Ēģiptes mākslas apraksta starpniecību, ko viņš bija studējis pāris nedēļas.¹⁷⁸ Diez vai izdosies noskaidrot, kur Herders nesen iznākušo dārgo franču izdevumu varēja Rīgā atrast, – varbūt, aizņemoties no Bērensiem, varbūt Rīgas pilsētas bibliotēkā... Gribētos pieņemt, ka Keli aprakstu viņš studēja kopā ar Budbergu. Grāfa de Keli apraksta 3. sējuma gravīrā redzama Vjennas (Francija) piramīda¹⁷⁹ – Romas impērijas laika piramidāli veidotais mauzolejs (*Ville die Vienne*, pyramide), ko uzskatīja par Poncija Pilāta kapenēm. Interesanti, ka Vjennas piramīdas veidols rada asociācijas ar Ropažu kapliču, un ne tikai – pārsteidzoši radniecīgs

¹⁷⁵ Sonntag, 1812, 163.

¹⁷⁶ [Herder J. G.] *Älteste Urkunde des Menschengeschlechts. Erster Band welcher den Ersten, Zweiten und Dritten Theil enthält*. Riga: bey Johann Friedrich Hartknoch, 1774. [3] Bl.; 383 S.

¹⁷⁷ Irmscher, Hans Dietrich. *Der handschriftliche Nachlass Johann Gottfried Herders: Katalog bearb. von H. D. Irmscher u. Emil Adler*. Wiesbaden: Harrasowitz, 1979. XXXI, 477S. Herdera izraksti no Keli apraksta (A. Cl.Ph. de Tubières Caylus, Recueil d'antiquités égyptiennes, étrusques, grecques et romaines. T. 1–7. Paris 1752–68) atrodami: Irmscher. S. 258 (Kapsel XXVIII, 10, aa-cc; Irmscher S.273 (Kapsel XXIX, 2, 25–26, 27–30, 35–39, 40–42, 60, 67–70, 72–76).

¹⁷⁸ Herdera vēstule J. G. Hāmanim, sk.: Herder Briefe 1, Nr. 50 (an J. G. Hamann, November 1768), 145–146.

¹⁷⁹ Sk.: Caylus, Recueil, T. 3 (1759), Pl. XCV. .

piramīdas attēlojums atrodams gan ložu zīmogos,¹⁸⁰ gan brīvmūrnieku diplomu greznajos dekoros.¹⁸¹ Protams, atšķiras mērogi un materiāli (akmens bloku vietā – ķieģeļi), tomēr būvnieciskā pamatideja – kuba un piramīdas apvienojums un abu elementu proporcijas – visos pieminētajos gadījumos ir nepārprotami radniecīga.

Iznākumā Ēģiptes antikvitātēm 1774. gadā iespiestajā Herdera grāmatā tika veltīta apjomīga nodaļa,¹⁸² kurā daudz tika runāts arī par piramīdām un obeliskiem. Herderu interesēja nevis seno būvju arhitektoniskā vērtība un funkcijas, bet to simboliskā, slēptā nozīme. Herdera izklāsts ietiecas sakrālās ģeometrijas jomā, kas materiālās pasaules formas un telpas jautājumus interpretē reliģiozi mitoloģiskā tvērumā, meklējot ģeometrisku formu būtībā, to harmonijā un proporcionalitātē Visuma lielo likumsakarību un augstākās gudrības atspoguļojumu.

Šajā sakarā Herders runā par ģeometriskajām pamatfigūrām – par kvadrātu, trijstūri un apli kā par hermeneitikas fenomeniem. Triju pamatformu harmoniska un jēgpilna apvienojuma ideāls paraugs ir piramīda, jo senie būvmeistari (proti, slepeno zināšanu adepti, priesteri, iesvaidītie)

¹⁸⁰ Piemēram, Šecinas (Polija, agrāk *Stettin*) ložas *Zu den drei goldenen Ankern* zīmogā, sk.: Logen-Siegel; Freimaurer-wiki; http://freimaurer-wiki.de/index.php/Zu_den_drei_goldenen_Ankern

¹⁸¹ Piemēram, 1785. gadā Vīnē izsniegta mācekļa diplomam izmantotajai veidlapai (oforta tehnikā) no Vīnes muzeja krājuma (*Wien Museum Karlsplatz*), sk.: <http://www.pbslearningmedia.org/resource/xph330367/certificate-issued-by-the-worshipful-mas-ger-xph330367/>; piramīda, ko tur uz kuba bāzes novietotas 4 lodes, redzama Berlīnes *Große Loge von Preußen genannt Royal York zur Freundschaft (de l'Amitié)* 1787. gadā veidotajā diploma veidlapā (oforts, grav. Bergers); šāds diploms 1797. gadā izsniegts G. A. fon Štākelbergam (*Stackelberg*) no Igaunijas (oriģināls Tartu Vēstures arhīvā, EAA, f. 1321-1-9, 481), sk.: Tohvri, Epu. *Vabamūūrlīke ideede avaldumisest Eesti arhitektuurikultuuris 18. sajandi lõpus – 19. sajandi alguses* (About the Expression of Masonic Ideas in the Estonian Architecture. Scene in the Late 18th and Early 19th Centuries), In: *Kunstititeaduslikke uurimusi*, 2008, nr. 1–2 (17), p. 66., publikācija PDF formā tiešsaistē http://ktu.artun.ee/articles/2008_1_2/ktu_17_1_056-082_tohvri.pdf. Berlīnes lielložas diploma veidlapu sk. arī *Diplôme de maître maçon de la loge Royale York de l'Amitié à Berlin*, 1795, in: *La franc-maçonnerie : laboratoire de l'idée européenne du siècle des lumières à la création de la Société des Nations*; http://unt.unice.fr/uoh/Franc_macons/images/07-098-18-jpg/view.html

¹⁸² Herder *Aelteste Urkunde* (1774), S. 163–268: *Aegyptem*.

*centās apvienot Vienumā četrstūri, apli/lodi ar trijstūri, tā sakot – visas savas zināšanas sapludināt Vienā figūrā, kurā viss bija tapis no punkta, apla un četrstūra, un skat – te visvienkāršākajā veidā ir izskaidrojami visaugstākie un vienkāršākie simboli uz pasaules – piramīdas un obeliski.*¹⁸³ Herdera piramīdas (jeb Visuma un augstākās gudrības) koncepcijā atblāzmoja ēģiptiešu mītiskā priesteru un pravieša Hermeja Trismegista¹⁸⁴ uzskatu sistēma, ne velti Herders lietojis jēdzienu *Hermeja figūras*¹⁸⁵ un turpinājumā izvērsis savu domu: *piramīda no katras puses ir svētais trijstūris, kas augšā noslēdzas ar savu lielo noslēpumu, lielo monādi,*¹⁸⁶ *kas visu pārskata. Piramīda no apakšas ir četrstūris, un, ja augšā būtu lode, tad aplis un viens – dieva un pasaules simboli būtu kopā.*¹⁸⁷

Senās Ēģiptes filozofija Herderu bija rosinājusi arī poētiskai jaunradei, ko aplicina 1768. gadā Rīgā tapis dzejolis *Senā ēģiptiešu filozofija*,¹⁸⁸ kura metaforām bagātā valoda (piesaucot dzirksteles, melno nakti, dienu, gaisu, dzīves ceļojumu, pasaules garu (*Weltgeist*)) izteiksmīgi liecina vēl arī par brīvmūrniecības ideju klātbūtni. Arī *Senākās cilvēces liecības* saturam, koncepcijai un pat patētiskajai izteiksmei nepārprotami piemīt apgaismības laika brīvmūrnieku literatūrai raksturīgās pazīmes, kas arī saprotams, zinot

¹⁸³ Herder *Aelteste Urkunde* (1774), S. 262. Tekstā saglabāts Herdera izcēlums ar treknrakstu.

¹⁸⁴ Hermejs Trismegists (*Hermes Trismegistos*) – Trijkārtlielais Hermejs – dievība, kurā apvienojušās ēģiptiešu dieva Tota un sengrieķu dieva Hermeja īpašības, arī leģendārs ēģiptiešu priesteris. Hermeja Trismegista teosofiskie darbi (t. sk. Smaragda tabula) veidoja viduslaiku alķīmijas, astroloģijas, maģijas pamatus. Viņa sacerējumi (t.s. hermētiskais korpuss) pazīstami ar antīkas literatūras starpniecību. Hermeju un hermētismu pieminējis Herders, sk.: Herder *Aelteste Urkunde* (1774), S. 182, 225, 229, 235, 240, 254, 257, 258, 264, 265, 268 (pieminēta Hermeja smaragda tabula) utt.

¹⁸⁵ Hermeja figūra ir kubs, uz kura atrodas lode, sk.: Herder *Aelteste Urkunde* (1774), S. 262.

¹⁸⁶ *monas, Monade* – no grieķu val. vienība, vieninieks, viens vienīgais, pirmviela, matērijas vissīkākā, tālāk nedalāmā daļa, pēc Leibnīca arziņas, – absolūti vienkāršā substance, esamības struktūras, substances vissīkākā, tālāk nedalāmā daļa.

¹⁸⁷ Herder *Aelteste Urkunde* 1774, 263.

¹⁸⁸ Herder J. G. *Alte ägyptische Philosophie*. In: *Johann Gottfried Herder: Werke. Erster Theil. Gedichte*. Berlin 1879, S. 268–269. Skatīts tiešsaistē: <http://www.zeno.org/nid/20005044952>.

to, ka tieši Rīgā Herders tika uzņemts brīvmūrnieku ložā *Zum Schwerdt*, un noteikti viņu ietekmēja tur apritē esošie teksti, kas tobrīd viņam kļuva īpaši aktuāli. Starp citu, Budberga Grāvenheides ainavā redzami virieši (Heidefogels, Bergmanis) ir ložas *Zum Schwerdt* biedri, tāpat kā Herderam labi pazīstamie G. fon Handvigs, J. Fr. Hartknohs, J. B. Fišers, J. Kr. Bērenss, J. J. Foss u.c.

Lai kur būtu atrodams Ropažu piramīdas pirmtēls, hipotētiski var pieņemt, ka dzimtas kapeņu projektā Budbergs iedzīvināja gan Romas impērijas seno celtņu veidolu, gan sava laika vācu, franču, angļu aristokrātijas aprindās aktuālās *morālās arhitektūras*¹⁸⁹ jaundarbus. Jāatceras, ka Budbergs Anglijā bija pavadījis aptuveni pusgadu, un tad *iepazinās ar šo laimīgo salinieku tikumiem, paradumiem un politisko iekārtu*.¹⁹⁰ Bergmaņa poētiskais izteikums dara uzmanīgu, jo var norādīt uz to, ka Budberga interesi Anglijā piesaistīja viens no nozīmīgākajiem apgaismības laikmeta sacerējumiem – skotu aristokrāta, politiķa un morālfilosoфа Antonija Ešlija-Kūpera, 3. grāfa Šeftsberija (*Anthony Ashley Cooper, 3rd Earl of Shaftesbury*, 1617–1713) dialogu formā veidoto triju sējumu darbu *Cilvēku, manieru, domu, laiku raksturojumi*.¹⁹¹ Grāfa Šeftsberija uzskati apliecināja ētisko un estētisko pamatvērtību vienotību, viņš uzsvēra, ka skaistais, lieliskais, patīkamais slēpjas mērķī, nodomā, tikumā; skaista forma liecina par ieceres skaistumu. Būtiska vērtība bija grāfa Šeftsberija pārliecībai par dabas un cilvēka harmonisko vienotību, uzskatam, ka visu cilvēcisko tikumu sākotne meklējama dabas likumos; daba personificēja Providenci (*daba ir gudra Providences*

¹⁸⁹ Morālās arhitektūras (*moral kind of architecture*) jēdzienu izstrādājis skotu aristokrāts, politiķis, morālfilosoфs un literāts Antonijs Ešlijs-Kūpers, trešais Šeftsberijas grāfs, savā darbā *Characteristicks of Men, Manners, Opinions, Times* (3 vol., 1709–1714). Par tikumu (morāles) un arhitektūras saistību sk.: Ashley Cooper of *Shaftesbury*, Anthony. *Characteristicks of Men* .. [S. l., s.e.], 1709 [1714], Vol. 2, Book II, Part 2 (Inquiry concerning Virtue), Section 2, Section 1, p. 135, 291; arī Part 3 (The moralists: a philosophical Rhapsody), Section 3, p. 308, 401, 414, sk.: *Google books*

¹⁹⁰ Bergmann 1787, 221.

¹⁹¹ Ashley Cooper of *Shaftesbury*, Anthony. *Characteristicks of Men, Manners, Opinions, Times* (3 vol., 1709–1714), digitalizēts pirmizdevums, sk. *Google books*.

aizstājēja).¹⁹² Turklāt Šeftsberijs kaislīgi milēja dabu. Šeftsberija darbs kļuva par vienu no agrās apgaismības laika svarīgākajiem sacerējumiem, kas dziļi ietekmējis D. Hjūmu, D. Didro, Voltēru, G. V. Leibnicu. Šeftsberija morālfilosofija praksē veidoja pamatu jauniem estētiskajiem meklējumiem arī Anglijas dārzu un parku izveidē: tāpēc 18. gadsimta vidū meklējama angļu stila ainavu parku sākotne; savukārt mākslinieku (un arhitektu) darbībā realizējās Šeftsberija formulētais *morālās (ētiskās) arhitektūras* princips; proti, uzskats, ka formas (lietas, parādības, būves) skaistums un cēlums ir atkarīgs no tikuma atspoguļojuma tajā, no mērķa cēluma. Tāda motivācija vadīja angļu parku radītājus un īpašniekus, kas vēlējās savos parkos izveidot īpaši iekārtotas vietas filosofiskām un cēlām pārdomām, un tādēļ būvēja draudzības tempļus un mīlestības rotundas, obeliskus, grotas, mākslīgas kapenes un drupas, statujas, sfinksas. Daudzos Anglijas parkos iedzīvojas arī piramīdas. Nereti šo arhitektonisko formu tapšanu noteica to radītāja un/vai īpašnieka brīvmūrnieka identitāte.¹⁹³ Jāatzīmē, ka Šeftsberija dialogā *Moralists: filosofiska rapsodija* atrodams pārsprīdums par kuba un lodes formām,¹⁹⁴ kas varēja ieinteresēt arī Herderu, kurš Rīgas laikā bija studējis grāfa Šeftsberija darbus.¹⁹⁵

Budbergs Anglijā varēja izbaudīt tam laikam vēl neparasto angļu parku skaistumu un jēgpilno arhitektūru, varbūt tādēļ par grāfa Šeftsberija

¹⁹² Cit. pēc: Linden-Ward Blanche. *Silent City on a Hill: Picturesque Landscapes of Memory and Boston's Mount*. Univ of Massachusetts Press, 2007, p. 33; sk. Google books

¹⁹³ Par angļu ainavu parku sākotni un saistību ar brīvmūrniecības idejām un simboliem, arī grāfa Šeftsberija piederību brīvmūrniekiem sk.: Granziera, Patrizia. *Freemasonic Symbolism and Georgian Gardens*. Publikācija tiešsaistē skatīta: <http://www.esoteric.msu.edu/VolumeV/Freemasonill.html>

Publikācijas pamatā autore doktora darbs (Granziera Patrizia. *The Ideology of the English Landscape Gardenn, 1720–1750*; unpublished PhD Thesis, University of Warwick, 1997). Par morālās arhitektūras saikni ar brīvmūrniecību Vidzemē un Igaunijā sk.: Tohvri (2008), 61.

¹⁹⁴ Ashley Cooper of *Shaftesbury*, Anthony. *Characteristicks...* Vol. 2, Book II, Part 3 (The moralists: a philosophical Rhapsody), Section 3, p. 414.

¹⁹⁵ Irmischer 261 (Kapsel XXVIII 12). Herders bija studējis dialogu *Moralists*; sk. arī: *Herder Briefe I*, Nr. 51 (an I. Kant, November 1768), S. 119, 70–76.

potenciālā sekotāja – barona Budberga vismīļāko dzīves vietu bija kļuvis viņa lauku īpašums pie Juglas ezera, dabas tuvumā.

Ropažu kapeņu projekts apliecina angļu, vācu, franču apgaismības un brīvmūrnieku universālo ideju klātbūtni. Tā jaunības ceļojumu iespaidiem (tiešiem vai gravīru pastarpinātiem) pievienojās vēlākā pieredze, varbūt to pastiprināja atmiņas par savulaik kopīgi ar Herderu pārrunāto, un iznākamā Budbergs savam un reizē dzimtas mauzolejam izvēlējās piramīdas veidolu.

Un vēl. Pēc tam, kad 1781. gadā Budbergs bija pārdevis Strazdumuižu tirgotājam Hermanim fon Fromholdam, jaunais īpašnieks turpināja iekārtot Juglas ezera krastā Budberga un viņa draugu iemīļoto parku. Fromholds izpriecu mežiņu nosauca savas sievas Dorotejas vārdā par *Dorotejas liksmi* (*Dorotheens Lust*). Karla Gotharda Grasa (*Grass*, 1767–1814) zīmējumā¹⁹⁶ redzams angļu stila parks, kurā novietots Fromholda veltījums sievai Dorotejai: tas ir piramīdāls obelisks, kura pamatni veido kubs, bet četrskaldņaino obelisku noslēdz lode. Skaldnēs iekaltais teksts vēsta par draudzību, dabas un mākslas savienību. 1792. gada akvarelis liecina par piramīdas idejas tālākpārnesi: kuba, piramīdas un lodes harmoniskā apvienojuma realizācija bija iedzīvojusies arī Juglas ezera krastā.

IZSKAŅA

Budberga laikabiedriem viņa zaudējums bija traģiski sāpīgs, apdāvinātā un patiesi respektētā Budberga piemiņai viņa draugi nolēma pasūtīt medaļu¹⁹⁷ ar viņa portretu un veltījuma tekstu *Ars amicum luget – pauper praesidium* [Māksla skumst par draugu – nabadzīgo aizstāvi], ko 1786. gadā Berlīnē¹⁹⁸ sudrabā atlēja izcilais klasicisma sudrabkalis, Prūsijas

¹⁹⁶ Oriģināls atrodas Broces kolekcijā, sk.: Broce Zīmējumi, 2, 47; Brotze Monumente V, 24.

¹⁹⁷ Medaļa atrodas Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājumā, Gaida Graudiņa kolekcijā, LKMD 138; tāpat arī Rundāles pils muzejā. Bijis arī zeltā atliets medaļas variants.

¹⁹⁸ Medaļa fiksēta 1786. gada izstādes katalogā, sk.: Abramson, Abraham (1752–1811), Medailleur. In: *Datenbank Berliner Klassik*; datubāze tiešsaistē <http://bk-prototype.humanities-data-centre.org/personen/908>

A. Abramsons. Piemiņas medaļa V. D. fon Budbergam.

Sudrabs. 1784–1786. Skatīts tiešsaistē, 2017; CoinArchives.com;
<http://www.coinarchives.com/w/results.php?results=100&search=palette>

karaļa monētu meistars Abrahams Abramsons (*Abramson, Abrahamson*, 1752–1811). Medaļā bija redzama arī palette ar otām un pie kapa krusta raudošs nabaga sērotājs.

Budberga pievilcīgās personības kodols veidojās apgaismības laikmeta gara zinātņu un mākslu krustpunktā, apliecinot uzskatu, vizuālo tēlu, morālētisku strāvojumu kultūrpārneses nozīmi, kas pārkāpj nacionālās, kārtu un ģeogrāfiskās robežas. Ja vien viņa darbiem būtu bijis laimīgāks liktenis, Budberga personā Vidzemes mākslas vēsture būtu ieguvusi savu izcilāko apgaismības laikmeta ainavu gleznotāju, apgarotu un virtuozu sentimentālisma – klasicisma robežšķirtnei piederošu mākslinieku ar elastīgu domāšanu un radošu Eiropas mākslas refleksijas pieredzi. Pienācis laiks Tēvzemē atdzīvināt Budberga piemiņu un lepoties ar viņa talantu.

Pateicība visiem labvēlīgajiem un ieinteresētajiem atmiņas institūciju darbiniekiem, kuru palīdzība raksta tapšanā bija neatsverama: LNMM (Maritai Bērziņai, Ksenijai Rudzītei, Aijai Brasliņai, Ivetai Derkusovai), RPM (Imantam Lancmanim, Jānim Baltiņam, Dzintrai Miķelsonei), Cēsu

Vēstures un mākslas muzejam (Vijai Rozentālei), LNB (Beatai Paškevi-
cai), mākslas zinātniecēm Anitai Vanagai, Austrai Avotiņai, Intai Pujātei,
juristam Eduardam Ekartam, bet īpaši – literatūrzinātniekam Kasparam
Renneram (Berlīne).

PIELIKUMS

VOLDEMĀRA DĪTRIHA BARONA FON BUDBERGA– BENINGHAUZENA MĀKSLAS DARBI

ORIĢINĀLDARBI

1. **Pašportrets (tondo)**. Papīrs, sēpija, sarkans zīmulis, balta guaša. 1776.
Signēts: “WB 1776”. D: 12,7 cm. LUAB, Brotze Monumente III,
132. Uzlīmēts uz Broces sējuma lapas, zem attēla Broces rakstīta
Budberga biogrāfija.
2. **Žanra aina (Vīrs zilos svārkos ar ēzeli)**. A., e. 18. gs. 80. gadi.
29,3x29,7 cm. Signēts: Apakšējā labajā apakšējā stūrī: “VB 84” (?).
Rundāles pils muzejs, RPM 708.
Saimniecības ēkas fonā vīrieša figūra zilā tērpā; priekšplānā ēzeļa
figūra. Uzraksts otrā pusē uz apakšrāmja augšmalas: “pinx. cap-W.
von Budberg. Geschenk von H.von Berg 1903.”
3. **Trīs vīrieši**. Kartons, eļļa. 1780. 24 x 31. Mākslas muzejs “Rīgas Birža”,
ĀMM GL-1031
Attēloti trīs pusmūža vīrieši, kas sarunājas, iespējams, trīs filosofi vai
apustuļi. Audekla aizmugurē uzraksts: *Gemalt.v. Balt. Maler W.
Budberg, Mon. WB 1780 dazu Skizzen*
4. **Veselavas muižas īpašnieka Johana Kristofa fon Kampenhauzena
(Campenhausen, 1716–1782) portrets**. A., e. 1782. 60,8 x 46,8 cm.
Signēts: W. B.p. 1782”. Budbergs pēc Jozefa Darbesa (*Darbes*, 1747-
1810). Cēsu Vēstures un mākslas muzejs, CM 329.
L.: Muiža zem ozoliem 1998, 288, nr. 3.7; Fēgezaks 2011, 109, 113.

5. Dažādas VB 1780 galvu studijas (*Versuch von verschiedener Kopff-Stellungen von WB 1780*). Papīrs, ruda tuša, 1780. 15 x 17 cm (LNMM Z-2956/10) un 11,5 x 14 cm (LNMM Z-295611, 12, 13); 4 lapas, uz katras 6 vīriešu galvas. LNMM Z-2956/10-2956/13. Signēts: uzraksts uz 1. lp. "Versuch von verschiedener Kopff-Stellungen von WB 1780.(LNMM Z-2956/10). Pārējās 3 lp. signētas kreisajā apakšmalā "WB. 80". Attēli uzlīmēti uz J.J. Fosa (Voss) albuma lapām (LNMM Z-2956).
L.: Rigasche Stadtblaetter, 1822, 215; Neumann 1908, 23.
6. Alegorisks zīmējums "L Address-Kalender aufs Jahr 1785". Papīrs, tuša, tušas mazgājums, zīmulis. [1784]. 17 x 11, 6 cm. Signēts abās pusēs: "W. Budberg delin." un "WB.". Uzlīmēts uz J.J. Fosa albuma lapas. LNMM Z-2955/79
S. Pēterburgas skats ar Pētera I pieminēti fonā, priekšplānā ar lauru vijām apvīta stēla, kuras galā sēž divgalvu ērglis, kas tur vītnes. Uz stēlas skaldnēm monogramma E II un teksti. Kreisajā malā puti ar šķēpu, vairogu, bruņucepuri, pie ziedokļa.
Zem attēla paraksts ar citu roku. Sākumā svītrots 1. vārds Revealsches. Uz stēlas 2 skaldnēm teksts (sākumā melnraksts ar zīmuli, tad pāri ar tušu).
L. Neumann 1908, 23.
7. Drupas pie ezera, naktī (*Ruine am Wasser*). Zilpelēks papīrs, tuša, tušas mazgājums, guaša. 1779.9.VI. 14,8 x 23,1 cm. Signēts "WB. 9 Jun 79." Uzlīmēts uz J.J. Fosa albuma lapas. LNMM Z-2955/90.
Pilsdrupas pie ezera, pilnmēness naktī. Pie ezera krasta zvejnieki ar divām laivām, tīkliem. Tālumā kapu krusti, divtorņu baznīca.
L.: Neumann 1908, 23.

BUDBERGA DARBU KOPIJAS

1. Skats pie Bukultu tilta pēc kādas barona f. Budberga ap 1782. gadu darinātas gleznas (*Prospect bey der Neuermühlschen Brücke nach einem von dem Baron v. Budberg ums Jahr 1782 gefertigten Gemälde*). Ap 1785? Papīrs, akv. 13x 20, 7 cm. Broces akvarelis pēc

V.D. fon Budberga gleznas. Pie attēla Broces apraksts. LUAB Brotze Monumente III, 154.

L.: Broce Zīmējumi 2, 49.

Grāvenheide pie Juglas ezera, pēc barona Voldemāra f. Budberga Anno 1781 gleznotas gleznas (*Gravenheide am Jägelsee, nach einem von dem Baron Woldemar v. Budberg Anno 1781 gefertigten Gemälde*). Broces akvarelis pēc V.D. fon Budberga gleznas. Ap 1797? Papīrs, akv. 19 x 30, 5 cm. LUAB Brotze Monumente VII, 112.

Budberga glezna datēta ar 1780. vai 1781. gadu. A.e., 67x 89, 5 cm. Gleznu acīmredzot mantojusi Margarēte Ekarta, dzim. Heidefogela (*Eckardt geb. Heydevogel*, 1763–1814, sk.: Buchholtz Materialien 12, Eintrag 18). Radniecība saista Ekartus ar Poorteniem, tāpēc glezna 1883. gadā piederējusi Jūlijai Poortenai, dzim. Ekartei (*Poorten, geb. Eckardt*, 1812–1897), 1908. gadā – Dr. E. Fon Rautefelsam (*Rautenfels*, Rīgā), ap 1914. gadu glezna bijusi *Rigasche Rundschau* redaktora Gvido Hermaņa Ekarta (*Guido Hermann Eckardt*, 1873–1951, DBBL 180) īpašumā.

Gleznu 1873. gadā bija pārzīmējis akvareli arī Jūlijs Poortens (*Julius Poorten*, 1809–1880), par to liecina saglabājusies fotogrāfija LNB, kuras otrā pusē atrodams uzraksts, sk. attēlu LNB digitālajā kolekcijā Zudusī Latvija tiešsaistē, <http://www.zudusilatvija.lv/objects/object/8023/>. Gleznas pašreizējā atrašanās vieta nav zināma, G. H. Ekarta pēctečiem trūkst ziņu par 1940. gadā uz Vācijas izbraukušā Ekarta īpašumā Īberlingenē (Ueberlingen, Vācija) bijušajiem mākslas darbiem, visticamāk, ka glezna tur nav atradusies (ziņas no autores sarakstes ar Eduardu Ekartu (Rīga).

L.: *Rigasche culturhistorische Ausstellung* 1883, S. 74, Nr. 725 (Gravenheyde am Jägelsee 1780. Oelgemälde von W. Baron Budberg. 89, 5 cm breit, 67 cm hoch. (Frau Julie Poorten, geb. Eckardt); Neumann 1908, 23 (Bes. Dr. E.v. Rautenfels, Riga); Broce Zīmējumi 2, 41.

3. Kampenhauzenu kapenes netālu no Ropažu baznīcas. A[nn]o 1791.

(Das Campenhaussensche Begräbniß ohnweit der Rodenpoischen Kirche. A[nn]o 1791.) Broces attēls imitē atritinātu, ielēstu skices lapu, tomēr visticamāk, ka Broce skatu zīmējis *in situ*. Papīrs, tušas mazgājums. 18,4 x 19 cm. Zem attēla Broces apraksts. LUAB Brotze Monumente IV, 168.

Kapliča celta pēc Budberga skices ap 1783.–1784. gadu, kam par iemeslu varētu būt Ropažu muižas īpašnieka J. Kr. fon Kampenhauzēna nāve, †1782.3.XII.). Broce norāda, ka 1791. gadā tajā bija 3 apbedījumi: J. Kr. fon Kampenhauzēna marmora sarkofāgs, 2) melns ozola zārks baronam V. D. fon Budbergam no Ķieģeļiem, 3) Ropažu māt. Valtera bērna zārks. Vēlāk kapenēs apglabāta V. D. fon Budberga meita (Fr. R. fon Berga vedekla, †1808), Fr. R. fon Bergs (†1809).

L.: Lancmanis Imants. Iznīcības simboli un romantisms. No: *Romantisma un neoromantisma māksla*: IV Borisa Vipera piemiņas konferences (1994. gada 21. aprīlis) materiāli. Rīga, 1998, 54.–55. lpp.; Kampe Pauls. *Dzīmtas apbedījumi un mauzoleji Vidzemes un Kurzemes muižās no 18. gs. līdz 19. gs. vidum* (Elitas Grosmanes tulk. no vācu val., priekšvārds un komentāri) / Paul Campe. *Erbbegräbnisse und Mausoleen auf den Landgütern in Livland und Kurland vom 18. bis Mitte des 19. Jahrhunderts* (Übersetzung aus dem Deutschen, Vorwort und Kommentar von Elita Grosmane). No: *Mākslas vēsture un teorija*, 2012, nr. 15, 15. lpp., att. nr. 11.

4. Trastēna vai Toravesta muižas, parasti to sauc par Strazdumuižu, skats pie Juglas ezera 1779. gadā (Prospect von Trastenhof oder Thor Avestenhof insgemein Straßenhof genannt an der Jägelsee 1779.) Ap 1792. Papīrs, akv. 18,4 x 15 cm. Broces akvarelis pēc V. D. fon Budberga skices. Zem attēla Broces apraksts. Brotze Monumente V, 58.

L.: Broce Zīmējumi 2, 46.

Broce norāda: Šis zīmējums ņemts no kādas nelaiķa barona Voldemāra Dītriha fon Budberga skices, un laikam viņš to zīmējis

tikai pēc atmiņas, tāpēc tajā nav meklējama pilnīga precizitāte. Šī muižiņa bija tikko pieminētā barona Budberga dzīvesvieta, kurā viņš pavadīja kā filozofs savas dzīves lielāko daļu, baudīdams spirtu dabu un klusus mājas priekus un pildīja savus kristieša un cilvēku drauga pienākumus. Viņš pārdeva to tirtgotājam Hermanim fon Fromholdam.

PĒC BUDBERGA SKICĒM TAPUŠI DARBI

Alegoriska kompozīcija ar stēlu un S. Pēterburgas skatu. Gotfrīda Daniēla Bergera (*Berger*, 1744-1825) frontispisa gravūra (vara grav., of.) pēc Budberga zīmējuma. Grām.: *Lief- und Ehstländischer Staats- und Adress-Calendar auf das Jahr Christi 1785*. Hrsg. von Balthasar Bergmann. Marienwerder: gedruckt bey Johann Jacob Kanter, [1784].

Pēteris I uz Rīgas mūriem. Augusta Vilhelma Heitmana (*August Wilhelm Heydtmann*, ap 1750-?) freska pēc V. D. fon Budberga skices. 1788. RVKM Kolonnu zāle.

TAGAD NEZINĀMIE DARBI

- Rīgas apriņķa baznīcas virsvaldes priekšsēdētāja Johana Baltazara fon Kampenhauzena (Campenhausen, 1689–1758) portrets.** Domājams, V. D. fon Budberga kopija. A., e. 60,5 x 48 cm. Ap 1793.–1808. gadu bijis Rīgas Ķeizariskajā ģimnāzijā, 1883. gadā Rīgas Sv. Jēkaba baznīcā (iespējams, tas pats portrets vai otra Budberga izgatavota kopija).
L.: Götze Friedrich Wilhelm. *Nachrichten von dem gegenwärtigen Zustande des Kayserlichen Lycei zu Riga*: eine Einladungsschrift von Friedrich Wilhelm Götze ... Riga: gedruckt bey George Friedrich Keil, 1793, S. 11–13; Ehemaliger Zustand des rigischen kayserLyceums, in: *Nordisches Archiv vom Jahre 1808*, hrsg. von J. Chr. Kaffka. Riga, Leipzig, 1808, Bd. 4, S. 76; Katalog de Culturhistorischen Ausstellung 1883, S. 92, nr. 869 (Balthasar Baron Campenhausen, Trabant Carl XII, Livländischer Landrath,

gest. 1758. Oelgemälde von Woldemar Baron Budberg. 48 cm breit, 60,5 cm hoch (St. Jacobikirche)); Neumann Lexikon 1908, 23; Muiža zem ozoliem 1998, 163.

2. **Virsmācītājs Liborijs fon Bergmanis, profilā (Oberpastor Liborius v. Bergmann).** 18. gs. 80. g. Papīrs, sarkans krīts. 20,5 x 13cm. Agrāk Rīgas pilsētas bibliotēkas kolekcijā, domājams, gājis bojā 1941.29. VI., degot bibliotēkai.

L.: Rigasche Kulturhistorische Ausstellung 1893, S. 110, Nr. 1121: Oberpastor Liborius v. Bergmann, Zeichnung in rother Kreide von Wold. Baron Budberg. 13 breit x 20,5 cm hoch. (St.B); Neumann Riga und Reval 1908, S. 61, Abb. 40: Oberpastor Liborius v. Bergmann (Rotstift, RPB).

3. **Virtuves skats (Kühenszene).** L.: Neumann 1908, 23 (Kühenszene, Bes. Baronin v. Budberg, Magnushof)

4. **Ērgļu baznīcas altārglezna.**

L.: DBBL 123; *Wissenschaftliche Beiträge zur Geschichte und Landeskunde Ost-Mitteleuropas*, 88. Marburg: Johann Gottfried Herder-Institut., 1970. S. 365.

Domājams, gājusi bojā pirms 1864. gada vai 1944. gadā kopā ar baznīcu.

5. **Pašportrets (?), ar molbertu.** Agrāk Renenkampfu īpašumā Porkuni/Borkholm (Igaunija). Fotogrāfija : Bildarchiv Foto Marburg 1.278.111.

6. **Pašportrets.**

Fotogrāfija no Georga fon Krūzenšjerna (*Georg fon Krusenstiern*) Baltijas muižnieku portretu fotonegatīvu kolekcijas. 20. gs. 30. g. Igaunijas Vēstures arhīvs, Tartu (EAA), EAA 1414.2.56.3. Skatāms digitālajā kolekcijā tiešsaistē <http://www.ra.ee/fotis/index.php?type=2&id=200229>

7. **Pašportrets.** Agrāk Jaunlaicenes muižā. L.:DBBL 123.

8. **Zīmējumu, arī karikatūru kolekcija Liborija fon Bergmaņa īpašumā.**

L.: Bergmann 1787, 225; Sonntag, 1812, 161.